

2. Konjunkturutviklingen i Norge

Konjunkturukslaget i norsk økonomi er blitt mer markert gjennom 2008. Tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser at veksten i norsk økonomi fra 2. til 3. kvartal, målt ved utviklingen i BNP Fastlands-Norge, var én prosent regnet som årlig rate. Tallene bekrefter inntrykket av at konjunkturtoppen ble passert i slutten av 2007. Det er imidlertid utviklingen etter midten av september måned, som knapt er reflektert i KNR-tallene så langt, som viser at konjunkturedgangen for alvor er i gang. I finansmarkedene verden over har det vært uvanlige tilstander de siste tre månedene.

Pengemarkedene har ikke fungert normalt, risikopremier har økt kraftig, valutakurser har endret seg mye og det har vært kraftige fall i børskurser og råvarepriser. I tillegg har utviklingen vært svært volatil, med oppgang eller nedgang i samlede børsverdier på 10 prosent eller mer enkelte dager. Dette tyder på at aktørene ikke riktig vet hva «ting er verdt» lenger. Dermed blir det vanskelig å vurdere investeringsprosjekter som nettopp baserer seg på forventninger om størrelser det er knyttet større usikkerhet til enn før. I denne virkeligheten er også kvantitative prognoser beheftet med stor usikkerhet.

Tabell 2.1. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall for 2006-2008. Vekst fra forrige periode. Prosent**

	2006	2007	Sesongjustert			
			07:4	08:1	08:2	08:3
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger mv.	4,8	6,0	1,0	0,4	0,0	-0,6
Konsum i offentlig forvaltning	1,9	3,4	0,5	0,8	0,9	0,8
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	11,7	8,4	3,5	-2,5	0,8	0,1
Fastlands-Norge	11,9	9,3	10,4	-6,5	2,0	-0,1
Utvinning og rørtransport	4,3	5,5	-0,4	0,5	-1,9	2,9
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	5,3	6,0	2,7	-1,0	0,6	-0,2
Eksport	0,0	2,5	1,2	-0,1	-0,3	-2,0
Råolje og naturgass	-6,5	-2,6	-2,5	1,4	-1,8	-4,1
Tradisjonelle varer	6,2	8,7	3,7	1,3	0,3	0,3
Import	8,4	7,5	5,3	-0,7	-0,4	1,4
Tradisjonelle varer	11,5	6,7	3,2	1,6	-1,2	1,3
Bruttonasjonalprodukt	2,3	3,1	1,1	0,2	0,1	-0,7
Fastlands-Norge	4,9	6,1	0,8	-0,1	0,5	0,2
Arbeidsmarkedet						
Utførte timeverk	3,2	4,4	1,1	0,8	0,8	0,6
Sysselsatte personer	3,6	4,1	1,1	0,7	0,8	0,6
Arbeidsstyrke ²	2,4	3,2	1,1	0,8	0,8	0,6
Arbeidsledighetsrate, nivå ³	3,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4
Priser og lønninger						
Lønn per normalårsverk ⁴	4,8	5,6	5,3	5,0	5,6	6,2
Konsumprisindeksen (KPI) ⁴	2,3	0,8	1,4	3,5	3,2	4,7
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ⁴	0,8	1,4	1,6	2,1	2,4	2,9
Eksportpriser tradisjonelle varer	11,4	2,5	0,9	-1,8	3,2	7,2
Importpriser tradisjonelle varer	4,0	3,7	-0,7	2,5	1,7	2,1
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	372,1	362,3	117,4	101,3	123,1	116,6
MEMO (ujusterte nivåttall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	3,1	5,0	5,8	6,0	6,4	6,6
Utlånsrente, banker ⁵	4,3	5,7	6,4	6,8	7,2	7,6
Råoljepris i kroner ⁶	413,8	423,4	483,2	516,4	616,8	602,1
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	92,5	90,8	88,4	88,4	87,3	89,1
NOK per euro	8,05	8,02	7,88	7,96	7,94	8,06

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Definert som summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ifølge nasjonalregnskapet fratrukket utlendinger i utenriks sjøfart.

³ Ifølge AKU.

⁴ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁵ Gjennomsnitt for perioden.

⁶ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Den internasjonale finanskrisen påvirker også utviklingen i norske finansinstitusjoner. Bankene har hatt problemer med å refinansiere sine markedslån både hjemme og internasjonalt. De har også tatt tap på verdipapirbeholdningene sine. Når det internasjonale tilbakeslaget nå trekker ned utviklingen i norsk økonomi, er det grunn til å tro at bankene vil stramme inn sin utlånspraksis overfor så vel næringslivet som husholdningene framover.

Omslaget i norsk økonomi startet med nedgang i boliginvesteringene. Senere fulgte nedgang i kjøp av varige forbruksgoder. De siste kvartalene har også næringsinvesteringene utviklet seg svakt. En strammere pengepolitikk til og med 3. kvartal i år bidro til dette. Eksporten av tradisjonelle varer har holdt seg godt oppe til tross for en svak utvikling internasjonalt, men vi ser for oss at dette vil endre seg framover. Norsk økonomi har imidlertid fått stimulanser gjennom økende oljeinvesteringer og vekst i offentlig kjøp av varer og tjenester. Dette har bidratt til at utviklingen i Norge har vært gunstigere enn i mange andre land. På årsbasis kan en regne med at BNP-veksten i fastlandsøkonomien i 2008 blir vel 2 prosent. Arbeidsledigheten har hittil vært meget lav. Den registrerte ledigheten økte først etter sommeren, mens AKU-ledigheten hittil har endret seg lite. Omslaget i arbeidsmarkedet er tydeligere når man ser på tilgangen på ledige stillinger. Her skjedde en utflating i veksten allerede ved forrige årsskifte. Ifølge KNR har sysselsettingsveksten fortsatt fra 2. til 3. kvartal, om enn i et klart svakere tempo enn tidligere.

Prisveksten i Norge har økt og ikke minst har sterk vekst i energiprisene bidratt til at 12-månedersveksten i konsumprisene, målt ved KPI, i oktober er kommet opp i 5,5 prosent, mens årsveksten var -0,2 prosent ett år tidligere. Disse prisene har også slått gjennom i andre priser. Sammen med høykonjunkturen og den sterke kostnadsveksten har også prisveksten utenom energivarer økt. KPI-JAE har vist høyere vekst enn inflasjonsmålet siden i sommer. Sesongjusterte tall kan tyde på at inflasjonen, målt som prisvekst mellom to påfølgende måneder, nådde en topp i sommer.

Utsiktene for norsk økonomi de nærmeste årene er nå langt dystre enn vi så for oss for ett kvartal siden. Også i forhold til vår reviderte prognose fra oktober, har situasjonen forverret seg. Internasjonalt ser man nå for seg det sterkeste konjunkturtilbakeslaget siden andre verdenskrig. En liten åpen økonomi som den norske, vil bli påvirket av dette. Særlig vil enkelte av våre tradisjonelle eksportnæringer bli sterkt berørte. Flere forhold kan imidlertid redusere effekten av den internasjonale nedgangen. Norge har politikkregler som bidrar nesten automatisk til å dempe utslagene. Den betydelige svekkelsen av kronekursen gjør at eksportbedriftene oppnår høyere priser i norske kroner enn i utenlandsk valuta, og det demper effekten av den internasjonale nedgangen.

Uten mer ekspansiv penge- og finanspolitikk ville utviklingen i Norge antakelig blitt preget av meget rask økning i arbeidsledigheten og en klar nedgang i BNP i fastlandsøkonomien neste år. Med klare stimulanser fra den økonomiske politikken, slik vi legger til grunn her, vil nedgangen dempes vesentlig og økningen i ledigheten vil kanskje kunne begrenses til å bli om lag som i forrige konjunkturedgang for fem år siden. Som følge av den sterke arbeidsinnvandringen, er det nå vanskeligere enn tidligere å anslå utviklingen i ledigheten. Trolig vil noen av utlendingene som har arbeidet i Norge i senere tid reise hjem grunnet konjunkturutviklingen. Hvor mange det blir, er ikke lett å anslå. Riktignok blir situasjonen på arbeidsmarkedet vanskeligere i Norge, men det blir den også i de fleste andre europeiske land. Det kan gjøre at en hjemreise ikke er et opplagt valg. I befolkningstallene som ligger til grunn for vårt anslag på arbeidsstyrken er det fortsatt høy innvandring, selv om vi skjønsmessig har nedjustert arbeidsinnvandringen noe i de nærmeste årene.

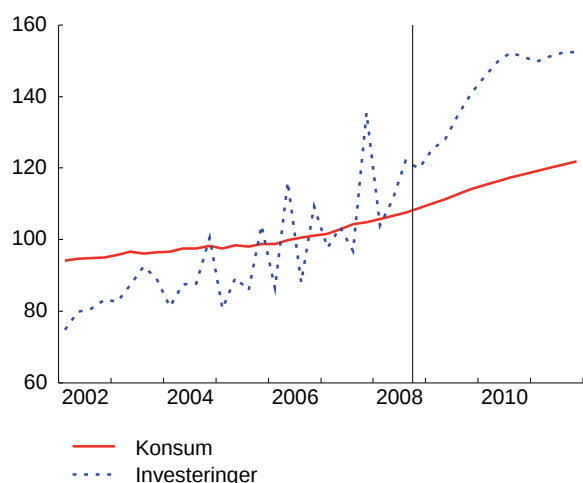
Inflasjonen vil fortsatt holde seg høy noen kvartaler framover, men vil synke klart gjennom 2009. Med langt svakere arbeidsmarked og dårligere lønnsomhet i næringslivet, er det grunn til å regne med at lønnsveksten vil avta mer merkbart neste år enn vi tidligere har antatt. Hvis konjunkturedgangen internasjonalt blir så dyp som mange nå tror og dessuten varer langt inn i 2010, er det ikke grunn til å regne med noe vesentlig vekst i råvareprisene før et stykke ut i 2010. Dermed vil antakelig også lønnsomheten i norske eksportbedrifter og med den lønnsveksten bli lavere enn vi regnet med tidligere. Det vil også bidra til lavere konsumprisvekst.

2.1. Mer ekspansiv finanspolitikk framover?

De sesongjusterte tallene fra KNR viser en jevn og høy vekst i konsumet i offentlig forvaltning gjennom de tre første kvartalene av 2008. Utviklingen er i tråd med anslaget for årsveksten i Nasjonalbudsjettet 2009 (NB 2009) som er på 3,8 prosent fra 2007 til 2008. Veksten er høy i sivilt konsum både i stats- og kommuneforvaltningen, mens konsumet i forsvaret synker. Bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning viser en mer ujevn vekst gjennom 2008. Det skyldes i stor grad at importen av fregatter forstyrrer kvartalsmønsteret. Justerer man for dette i 4. kvartal 2007 og 3. kvartal 2008, må det bli uvanlig sterk vekst i investeringene i 4. kvartal hvis man skal nå opp til årsanslaget i NB 2009 på vel 6 prosent. Vi anslår nå årsveksten i investeringer i offentlig forvaltning til å bli vel 4 prosent i 2008. Vårt anslag for veksten i samlet kjøp av varer og tjenester fra offentlig forvaltning i 2008 er dermed nesten det samme som i forrige konjunkturrapport.

Stønadene til husholdningene som i 2008 vil utgjøre om lag 296 mrd. kroner eller 16 prosent av BNP Fastlands-Norge, ser ut til å øke med vel 6 prosent nominelt i inneværende år. Det er den sterke lønnsveksten som regulerer grunnbeløpet i Folketrygden

Figur 2.1. Offentlig forvaltning. Sesongjusterte volumindekser, 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

som bidrar mest til dette. Antall stønadsmottakere er ganske stabilt. Framover vil imidlertid dette endre seg. Høyere arbeidsledighet fører til vekst i antall dagpengemottakere og gradvis vil også antall pensjonister begynne å øke mer. De nærmeste par årene kan antall alderspensjonister vokse med om lag ett prosent per år av demografiske grunner. Med et vanskeligere arbeidsmarked framover kan det tenkes at tilbøyeligheten til å benytte seg av tidligpensjoneringsordninger tiltar. Erfaringsmessig vil dessuten antall personer på attføring og antall uføre øke noe etter en periode med høy ledighet. Slike mekanismer er i noen grad innarbeidet i våre beregninger. Det gjør at selv om vi nå har nedjustert anslaget for lønnsveksten noe både i 2009 og særlig i årene deretter, vil stønadsveksten holde seg rundt 6 prosent. Med lavere prisvekst framover enn i 2008, vil dette gi betydelige stimulanser til husholdningenes inntekter. Mens realveksten i stønadene bare blir om lag 2,5 prosent i 2008, vil realveksten bli vel 4 prosent i 2010 dersom våre prognoser slår til.

Den økonomiske politikken er blitt endret i løpet av høsten i forhold til beskrivelsen i NB 2009 ved at staten nå tilfører kredittmarkedet store beløp i form av langsiktige kreditter for å motvirke effektene av den internasjonale finanskrisen. Det finanspolitiske opplegget slik det er foreslått i NB 2009, vil gi ekspansive impulser til norsk økonomi neste år. Som følge av dystre utsikter framover, har Regjeringen varslet at den på nyåret også vil komme med justeringer i finanspolitikken. Mens vi på dette tidspunktet av året normalt ville lagt til grunn anslagene for finanspolitikken i 2009 fra NB 2009, er ikke det en god prognose for neste år slik situasjonen er nå. Med utgangspunkt i anslagene for offentlig kjøp av varer og tjenester ifølge NB 2009, har vi lagt inn en økning i kjøpene på om lag 15 milliarder kroner i løpende priser. Den ekstra stimulansen tilsvarer 0,8 prosent av BNP Fastlands-Norge. Som teknisk forutsetning, har vi valgt ikke å øke sysselsettingen i offentlig forvalt-

ning, men bare investeringer og vare- og tjenestekjøp til konsumformål. En slik etterspørselsstimulans vil i stor grad rette seg mot bygge- og anleggssektoren og delvis privat tjenesteyting. Anslaget for bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning er som følge av dette økt med 15 prosentpoeng i forhold til anslaget i NB 2009, mens konsumet i offentlig forvaltning er økt med om lag ett prosentpoeng. For øvrig antar vi de samme anslagene for skattesatser og avgiftssatser som i NB 2009. Svært mange husholdninger vil få en betydelig økonomisk stimulans i 2009 som følge av lavere utlånsrenter og lavere prisvekst. I en egen boks på side 24 illustreres hvordan ulike stimuleringsiltak slår ut i norsk økonomi.

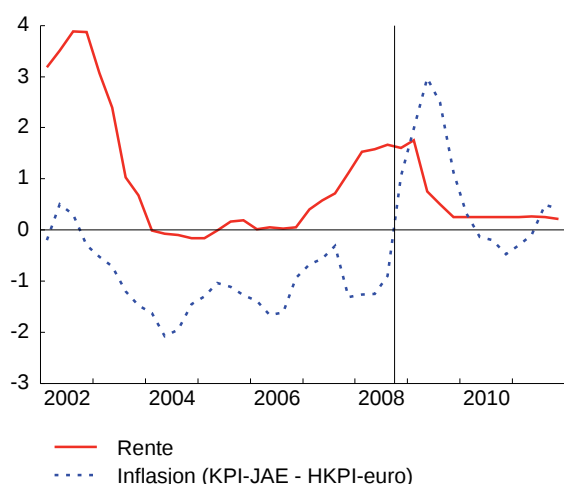
For 2010 og framover har Regjeringen ennå ikke publisert anslag for finanspolitikken. Vi har valgt å legge inn uendrede skatte- og avgiftssatser også framover. Vi antar at et fallende aktivitetsnivå i private fastlandsnæringer og en kraftig konjunkturedgang i utlandet øker behovet for å stimulere etterspørselen ved ekspansiv penge- og finanspolitikk også i 2010. Beregningene tyder på at uten ytterligere stimulans fra finanspolitikken, ville ledigheten øke betydelig mer i 2010 enn våre anslag tilsier. Vi gjentar derfor stimulansen fra 2009 i 2010 når vi måler denne som økningen i kjøp av varer og tjenester fra privat sektor i forhold til hva vi la til grunn i forrige konjunkturrapport og hva som også følger av en forlengelse av veksten i NB 2009 inn i 2010. Den finanspolitiske stimulansen vil samlet sett bli om lag 1,5 prosent av BNP Fastlands-Norge i 2010. For 2011 vender vi imidlertid tilbake til mer trendmessig vekst i offentlig etterspørsel i tråd med et antatt konjunkturuomslag.

Hvis vi forsøker å anslå hva disse forutsetningene betyr i avvik fra 4-prosentbanen for handlingsregelen, vil for det første stimulansene bidra til et konjunkturtelt merforbruk på om lag 1,5 prosent av BNP Fastlands-Norge i 2010. Dette tilsvarer om lag 30 milliarder kroner dette året. Som følge av stor og uventet nedgang i pensjonsfondets verdi, vil antakelig handlingsrommet som 4-prosentbanen gir, bli mindre enn det som anslås i NB 2009. Det er også grunn til å regne med at fondet blir tilført mindre i 2009 enn anslått i NB 2009 som følge av lavere oljepriser. Så langt har svekkelsen av kronekursen langt på vei motvirket fallet i fondets verdi regnet i norske kroner. Hvis ikke aksjekursene internasjonalt stiger mye gjennom 2009 mens krona styrker seg slik vi antar framover, vil fondets verdi ved inngangen til 2010 kunne bli lavere enn anslått i NB 2009.

2.2. Kraftig rentenedgang i første halvdel av 2009

Krisen i verdens finansmarkeder og dystre konjunkturutsikter, også for norsk økonomi, preger pengepolitikken. Norges Bank antas å sette ned styringsrenta fram mot neste sommer. Videre legger vi til grunn at finansmarkedenes funksjonsmåte i stor grad normaliseres i løpet av det nærmeste året.

Figur 2.2. Rente- og inflasjonsforskjeller mellom Norge og euroområdet. Prosentpoeng

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

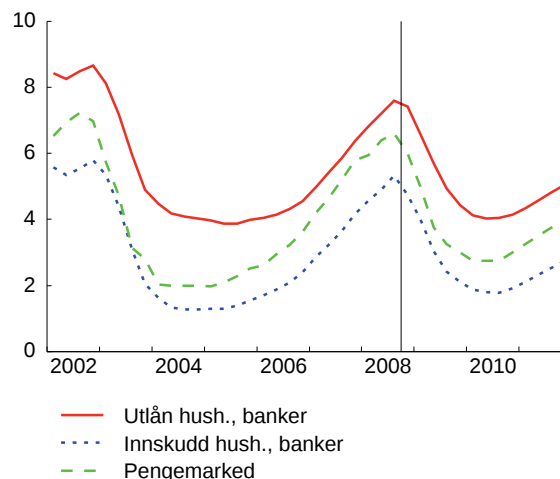
Rentesettingen til Norges Bank tar sikte på å stabilisere inflasjonen, hensyn tatt til en stabil utvikling i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for pengepolitikken er en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) var i august 2006 nede i 0,4 prosent. Prisveksten har deretter gradvis tatt seg opp. I de 10 første månedene i 2008 var 12 månedersveksten i KPI-JAE 2,5 prosent i gjennomsnitt.

Som følge av finanskrisen har forskjellen mellom pengemarkedsrenta og styringsrenta økt. Før finanskrisen fulgte pengemarkedsrenta stort sett styringsrenta med et påslag på $\frac{1}{4}$ prosentpoeng. Siden sommeren 2007 har påslaget imidlertid vært vesentlig større på grunn av uroen i finansmarkedene. Forskjellen mellom pengemarkedsrenta og styringsrenta økte til 2 prosentpoeng i månedsskiftet september/oktober.

Norges Bank har redusert styringsrenta to ganger i oktober etter å ha holdt den uendret på rentemøtet i slutten av september. Både på det ekstraordinære rentemøtet i midten av oktober og det ordinære møtet senere i måneden ble styringsrenta satt ned med 0,5 prosentpoeng, slik at styringsrenta nå er 4,75 prosent. Fra inngangen av oktober til utgangen av november har pengemarkedsrenta falt fra knappe 8 prosent til om lag 6 prosent.

Norges Bank har også gjennomført andre tiltak for å styrke bankenes likviditet. Utlånsvolumet for Norges Banks fastrenteutlån (F-lån) er økt, løpetiden på disse lånene er utvidet og sikkerhetskravene bankene må stille for å kunne ta opp disse lånene er reduserte. I tillegg har Stortinget vedtatt utlån av statspapirer med sikkerhet i obligasjoner på inntil 350 milliarder kroner til bankene.

Figur 2.3 Norske renter. Prosent

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

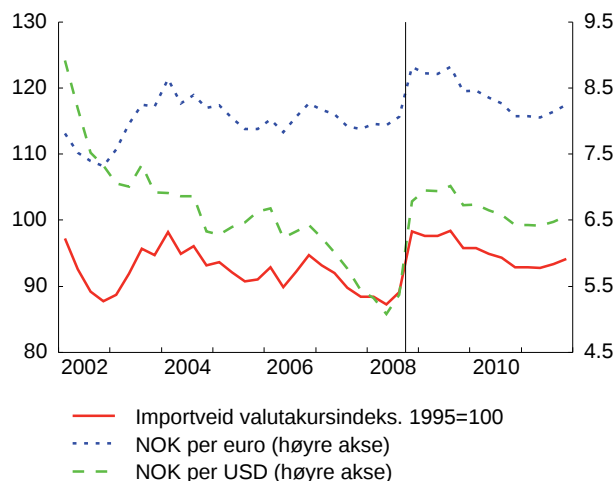
Den økte uroen i pengemarkedet kan se ut til å ha ført til en flukt fra små valutaer som den norske krona. Krona har derfor blitt redusert i verdi de siste tre månedene. Mens en dollar kostet i overkant av 5 kroner i sommer, må man nå betale rundt 7 kroner. Prisen på en euro har i samme periode økt fra rundt 8 kroner til nesten 9 kroner. Målt med den importveide kronekursen, der vektene er basert på sammensetningen av norsk import, har den norske krona svekket seg med om lag 12 prosent fra august til utgangen av november i år.

Den innenlandske kredittveksten målt ved 12-månedersveksten i publikums innenlandske bruttogjeld (K2) var 11,9 prosent i oktober 2008, den laveste på tre år. Husholdningenes gjeldsvekst var på 8,2 prosent. Det er den laveste 12-månedersveksten siden årtusenskiftet. Dempet aktivitetsvekst i norsk økonomi og lav omsetning i boligmarkedet er noe av bakgrunnen til utviklingen.

For å redusere konjunkturedgangen regner vi med kraftige rentenedsettelse framover. Fram til sommeren 2009 legger vi til grunn at styringsrenta settes ned fra 4,75 til 2,25 prosent. Vi tenker oss at det ekstraordinært høye påslaget på pengemarkedsrenta gradvis reduseres til $\frac{1}{2}$ prosentpoeng gjennom 2009, slik at pengemarkedsrenta blir 2,75 prosent i begynnelsen av 2010. I tråd med at konjunktorene når bunnen rundt årsskiftet 2010/2011, antas pengemarkedsrenta å øke gradvis fra 2,75 prosent i tredje kvartal 2010 til 4 prosent i fjerde kvartal 2011.

Vi regner med at svekkelsen av norske kroner mot euro vil reverseres de kommende to årene, slik at kursen kommer ned mot 8,0 ved årsskiftet 2010/2011. Samtidig legger vi til grunn om lag uendret kurs mellom euro og amerikanske dollar fra dagens kurs, slik at norske kroner styrker seg like mye mot dollar som mot euro. Svenske kroner og britiske pund har svekket seg mot

Figur 2.4. Valutakurser

Kilde: Norges Bank.

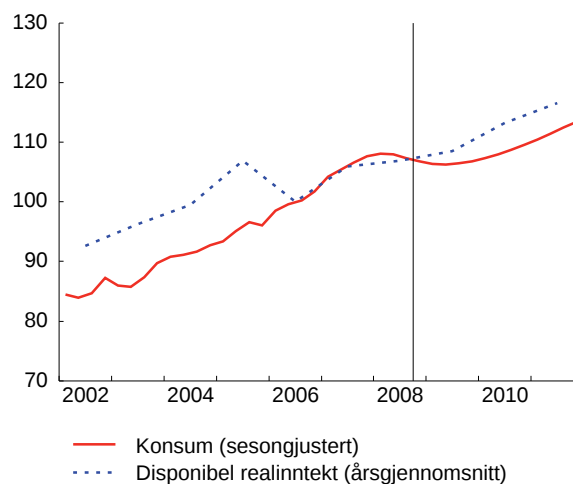
euro den siste tiden, og vi legger til grunn at disse styrker seg om lag like mye som den norske krona. Dermed forblir kursen mellom norske kroner og disse valutaene omtrent uendret framover.

På årsbasis vil svekkelsen av krona i høst dominere styrkingen vi legger til grunn for neste år. Som årsgjennomsnitt vil derfor krona svekkes i verdi fra i år til neste år. Mot euro er svekkelsen i underkant av 6 prosent fra 2008 til 2009, mens den importveide kronekursen svekkes nærmere 7½ prosent. Grunnen til at krone-svekkelsen er større importveid er at krona har svekket seg mye mot dollar. I 2010 og 2011 styrker krona seg 3 og nærmere 1½ prosent mot den importveide valuta-kurven.

2.3. Husholdningenes konsum faller

Sesongjusterte KNR-tall viser at konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner falt med hele 0,6 prosent fra 2. til 3. kvartal 2008. Nedgangen kommer etter svak utvikling også i første halvår i år. Den svake utviklingen gjaldt først og fremst varekonsumet med markert nedgang i bilkjøpene gjennom årets tre første kvartaler. Tjenestekonsumet har så langt i år økt noe, men nedgangen i kjøp av hotell- og restauranttjenester på 0,4 prosent i 3. kvartal bærer bud om at konjunkturedgangen nå også gjør seg gjeldende for denne konsumgruppen. Samlet for årets tre første kvartaler var totalkonsumet kun 2,3 prosent høyere enn i samme periode i fjor. Dersom vi ser bort fra bilkjøpene var konsumveksten 3 prosent. Også varekonsumindeksen for oktober, som viser en sesongjustert nedgang på 1 prosent fra september, peker i retning av fortsatt svak utvikling i konsumet i 4. kvartal i år. På årsbasis venter vi nå at konsumet vil øke med rundt 1,5 prosent i år, mot hele 6 prosent i fjor. Konsumutviklingen i fjor må i hovedsak ses i lys av høy underliggende realinntektsvekst gjennom konjunkturoppgangen. Spareraten – sparing regnet som andel av disponibel inntekt – lå imidlertid på et meget lavt nivå på 0,4 prosent i 2007.

Figur 2.5. Inntekt og konsum i husholdninger mv. Volumindekser, 2006=100

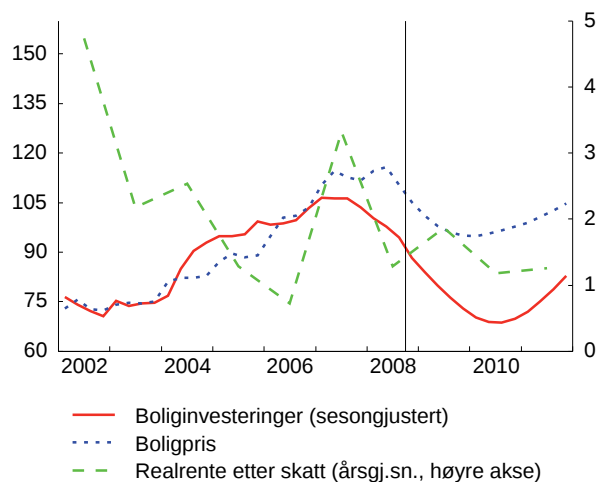

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig er riktignok ikke inkludert i dette sparebegrepet. Den meget sterke veksten i bilkjøpene i 2007 er derfor en viktig forklaring bak den lave spareraten i fjor. Spareraten inkludert bilkjøp var 6,1 prosent i 2007.

Konjunkturedgangen vil fortsette å påvirke husholdningenes konsum framover, i første rekke gjennom svakere inntektsutvikling. Veksten i husholdningenes disponible realinntekter ventes nå å bli rundt én prosent i år og neste år, mot nær 6 prosent i 2007. Svakere vekst i husholdningenes lønnsinntekter bidrar vesentlig til å forklare denne utviklingen. Høyere konsumprisvekst, særlig i 2008, demper også realveksten i husholdningenes inntekter i betydelig grad. Sterkere vekst i offentlige stønader, i all hovedsak fordi flere vil motta alderspensjon fra Folketrygden, bidrar imidlertid til å trekke veksten i disponibel inntekt opp de nærmeste årene. Lavere renter trekker i samme retning i 2009 og 2010. Realrenta etter skatt ser ut til å bli rundt 1,5 prosent i 2008, som er klart lavere enn i 2007 da den var over 3 prosent. Neste år venter vi at realrenta blir nær 2 prosent og at den vil gå ned igjen mot én prosent i både 2010 og 2011. Etter flere år med høy forbruksvekst tror vi at husholdningene vil søke å gjenopprette et mer normalt forhold mellom inntekt og forbruk, slik at konsumet faller med én prosent fra 2008 til 2009. Dette understøttes av mer usikre framtidsutsikter og av at bankene ventelig vil stille strengere krav til husholdningene for å yte boliglån og annen kreditt. Vi må tilbake til 1989 for å finne tilsvarende svak vekst i konsumet. I årene 2010 og 2011 venter vi at inntektsveksten igjen tar seg noe opp i takt med bedrede konjunkturer, og konsumveksten antas å bli rundt 2,5 prosent som årlig gjennomsnitt. Våre prognoser innebærer altså en betydelig svakere konsumvekst sammenliknet med den høye veksten siden 2004.

Den inntekts- og konsumutviklingen som her legges til grunn innebærer at spareraten synker fra 0,4 prosent

Figur 2.6. **Boligmarkedet. Venstre akse indekser, 2006=100, høyre akse prosent**

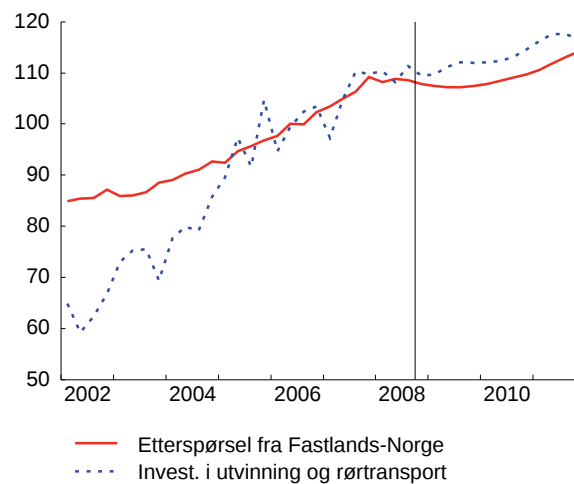
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i fjor til -0,7 prosent i år, for så å stige igjen til rundt 5 prosent i 2011. Oppgangen i sparingen gjennom prognoseperioden reflekteres i en markant økning i husholdningenes nettofinansinvesteringer. Målt i løpende priser vil husholdningene øke sine nettofinansinvesteringer fra om lag -70 milliarder kroner i 2008 til vel 17 milliarder kroner i 2011.

2.4. Fortsatt kraftig fall i boliginvesteringene

Boliginvesteringene ventes å gå betydelig ned gjennom prognoseperioden sammenliknet med nivået i 2007. Den sterke vekstperioden i boliginvesteringene siden slutten av 2003 er dermed over. Den har vært drevet av sterk inntektsvekst, lave realrenter og høy prisvekst på boliger. Ifølge sesongjusterte KNR-tall har boliginvesteringene falt forholdsvis kraftig siden 2. kvartal i 2007. Statistikk over igangsetting av nye boliger, som KNR-tallene i stor grad bygger på, viser at den markerte nedgående trenden gjennom 2007 har fortsatt gjennom årets tre første kvartaler. Det høye nivået på boligkapitalen og nedgangen i byggeaktivitet gjennom 2007 og så langt i 2008, peker i retning av et fortsatt klart fall i boliginvesteringene ut inneværende år og de nærmeste par årene. Utsikter til høyere vekst i disponibel realinntekt fra og med 2010 samt relativt lave realrenter tilsier imidlertid at boliginvesteringene vil ta seg noe opp igjen mot slutten av prognoseperioden.

Boligprisene økte mye i perioden 2004 til 2007 og veksten var nær 11 prosent som årlig gjennomsnitt ifølge SSBs boligprisindeks. Utviklingen har nå snudd. Selveierboliger viste en prisnedgang på 4,8 prosent fra 2. til 3. kvartal i år. Mens eneboliger hadde størst prisnedgang med 5,8 prosent, sank også prisene på småhus og blokkleiligheter med henholdsvis 3,6 og 0,4 prosent i siste kvartal. Samlet for årets tre første kvartaler var prisene for selveierboliger kun 0,9 prosent høyere enn i samme periode i fjor. Vi venter nå at boligprisene vil falle med nesten 20 prosent fra toppnivået i 2. kvartal i

Figur 2.7. **Innenlandsk etterspørsel. Sesongjusterte volumindekser, 2006=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

år til 4. kvartal neste år før boligprisene igjen begynner å stige, om enn i et moderat tempo i takt med en bedret konjunktursituasjon. Med denne kvartalsvise utviklingen vil boligprisene som årgjennomsnitt falle med rundt 1,5 prosent i år og 12,5 prosent neste år.

2.5. Moderat vekst i petroleumsinvesteringene

Petroleumsinvesteringene var svakere i første halvår 2008 enn det investeringstallene tidligere har vist. De sesongjusterte tallene fra KNR viser at investeringene økte med 3,9 prosent i 3. kvartal 2008 i forhold til kvartalet før. Ujustert var veksten fra 3. kvartal 2007 til 3. kvartal 2008 imidlertid på bare 1,5 prosent. Etter sterk vekst i petroleumsinvesteringene de siste årene, har de flatet ut gjennom første halvår i 2008. Det kan til en viss grad bli forklart av utsettelse av allerede planlagte investeringsprosjekter. Utsettelsene har i noen grad blitt tatt igjen i 3. kvartal. Vi forventer at investeringene i årets siste kvartal også vil fange opp dette.

Det siste året har særlig investeringer i leting og utbedring av eksisterende felt økt, mens investeringer i produksjonsboring og anlegg på land har falt. Framover forventer vi at nye investeringer i større grad vil bli knyttet til eksisterende infrastruktur for å øke utvinningsen i og rundt modne felt

Mangel på realressurser i form av kapitalutstyr og arbeidskraft har begrenset veksten i investeringene i 2008. Mangelen førte til økte faktorpriser og dermed høyere kostnader for oljeselskapene. En lavere oljepris vil redusere investeringene i områder hvor olje- og gassutvinning er kostnadskrevende. I områder med lavere kostnader vil dette gi økt tilgang på innsatsfaktorene, spesielt for borerigger, og dermed bidra til at investeringsveksten kan opprettholdes.

Vårt anslag på veksten i petroleumsinvesteringene i 2008 er 3,7 prosent. Investeringene i 2009 ventes i

liten grad å bli preget av fallet i oljeprisen. Vi anslår en vekst i investeringene i 2009 på 3 prosent i tråd med siste investeringstelling og nær nullvekst i 2010, før investeringene tar seg opp i slutten av prognoseperioden. Usikkerheten er imidlertid stor. Hvis oljeprisen blir lavere enn vi antar, vil investeringene kunne bli lavere framover.

Petroleumsproduksjonen på norsk sokkel har økt i 2008 sammenlignet med fjoråret. Oljedirektoratet melder at produksjonen av petroleumsprodukter¹ har økt med 2,4 prosent de første tre kvartalene i 2008 i forhold til samme periode i fjor. I denne perioden har oljeproduksjonen falt med 5,4 prosent, men fallet har blitt mer enn oppveid av høyere gassproduksjon. Fallet i oljeproduksjonen antas å avta ut prognoseperioden, slik at produksjonen reduseres med om lag 1 prosent årlig. Utbygging av flere store gassfelt vil i årene framover sørge for at gassproduksjonen vil øke kraftig og mer enn oppveie fallet i oljeproduksjonen. Vi anslår en vekst i gassproduksjonene på om lag 10 prosent årlig i 2008 og 2009, før vekstraten avtar betydelig. Dette medfører en moderat økning i bruttoproduktet for petroleumsnæringen i 2009, og deretter nullvekst ut prognoseperioden.

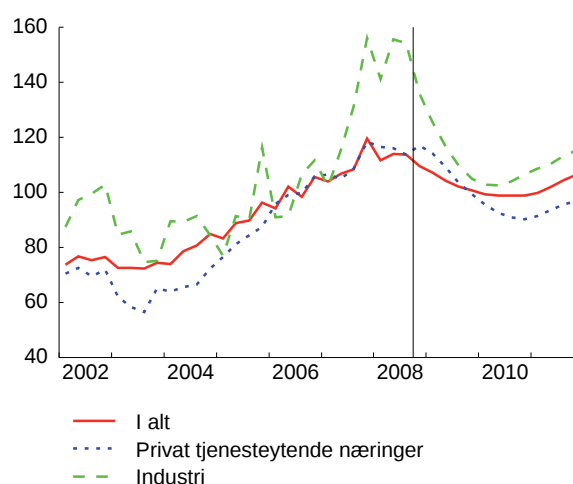
2.6. Industriinvesteringene faller 30 prosent fram til 2010

Fra 2003 til 2007 har investeringene i fastlandsnæringene økt med 70 prosent. Fra 2006 til 2007 steg de med 12,2 prosent. Sesongjusterte KNR-tall viser en tilnærmet utflating i disse investeringene i år, og fra 2. til 3. kvartal i år falt de med 2 prosent. Undergruppene viser omtrent samme utvikling. Investeringene i industri og bergverk falt med knappe 1 prosent siste kvartal, mens investeringene i tjenester og annen vareproduksjon falt med henholdsvis 2 og drøye 3 prosent.

SSBs siste investeringstelling tyder på at investeringene i år blir i underkant av 20 prosent høyere enn i 2007. Byggingen av nye fabrikkbygg og omfattende oppgraderinger innenfor oljeraffinering og solcellerelatert virksomhet er hovedårsaken til dette. Tellingen tyder på at industriinvesteringene faller kraftig neste år. Avslutning av flere store prosjekter innenfor solcellerelatert virksomhet er en viktig årsak til dette.

Ifølge våre prognoser vil industriinvesteringene øke med nesten 20 prosent i år, og falle med i overkant av 20 prosent neste år. I 2010 antar vi at industriinvesteringene faller ytterligere, og investeringene vil i 2010 være om lag 30 prosent lavere enn i år. For fastlandsnæringene samlet anslår vi en investeringsvekst på knappe 9 prosent i år, mens investeringene faller utover prognoseperioden i takt med en dempet vekst i produksjonen. I 2011 tar investeringene seg opp i tråd med neste konjunkturoppgang.

Figur 2.8. Investeringer i Fastlands-Norge. Sesongjusterte volumindekser, 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.7. Lav eksportvekst framover

Eksportveksten for tradisjonelle varer har vært høy og stigende de siste fem årene, fra en vekst på 3,4 prosent i 2003 til 8,7 prosent i 2007. Utviklingen i eksport av varer og tjenester er i stor grad avhengig av internasjonale etterspørselsimpulser, og det konjunkturrelle omslaget hos våre handelspartnere har følgelig påvirket eksporten negativt. Den kvartalsvise eksportveksten, målt ved årlig rate, falt til 1,2 prosent i både 2. og 3. kvartal i år når det justeres for normale sesongvariasjoner. Det var eksport av metaller som bidro mest til å trekke eksporten opp i 3. kvartal, mens eksport av verkstedprodukter bidro sterkest i 2. kvartal.

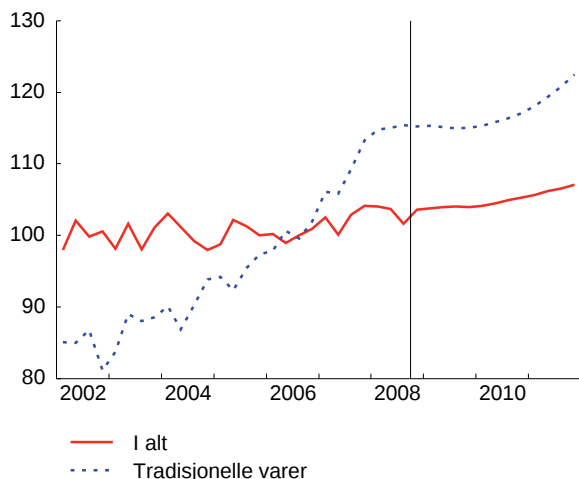
Eksporten i 3. kvartal har blitt negativt påvirket av vedlikeholdsarbeider ved raffineriet på Mongstad i Hordaland fra september til og med oktober. Mye av produksjonen fra raffineriet går til eksport. At produksjonen nå er i gang igjen vil bidra til å trekke opp veksten i tradisjonell eksport fra 2008 til 2009.

Prisene på tradisjonelle eksportvarer steg med 7,2 prosent i 3. kvartal i år sammenlignet med kvartalet før. Dette har i stor grad sammenheng med utviklingen i valutakursen og verdensmarkedsprisene på en del industrielle råvarer og energivarer. Prisfallet på råolje og naturgass på 5,5 prosent i samme periode bidro til at prisen på samlet eksport falt med 1,1 prosent. Prisen på råolje målt i kroner er blitt halvert fra juli til slutten av november. Dette vil påvirke gjennomsnittlig eksportpris negativt framover.

Eksportmarkedene er antatt å bli redusert med om lag 2,5 prosent til neste år som følge av de internasjonale konjunkturerne. Dette vil påvirke eksportutviklingen negativt framover. Kronesvekkelsen vil imidlertid bidra til at den kostnadsmessige konkurranseevnen styrkes fra 2008 til 2009, og således dempe de negative impulsene fra utlandet. På årsbasis anslår vi at eksporten av tradisjonelle varer vil holde seg om lag uendret i 2009

¹ Målt i antall standard kubikkmeter oljeequivalenter.

Figur 2.9. Eksport. Sesongjusterte volumindekser, 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og 2010. Vi legger til grunn at eksporten av tjenester vil stige svakt i 2009 og 2010. Samlet petroleumproduksjon er ventet å stige, spesielt som følge av økt gassproduksjon, og det anslås en økning i eksporten av olje og gass rundt 2 prosent i 2009. I 2011 legges det til grunn at den internasjonale konjunkturutviklingen snur og eksportmarkedene anslås da å stige med 4 prosent.

2.8. Redusert import i 2009

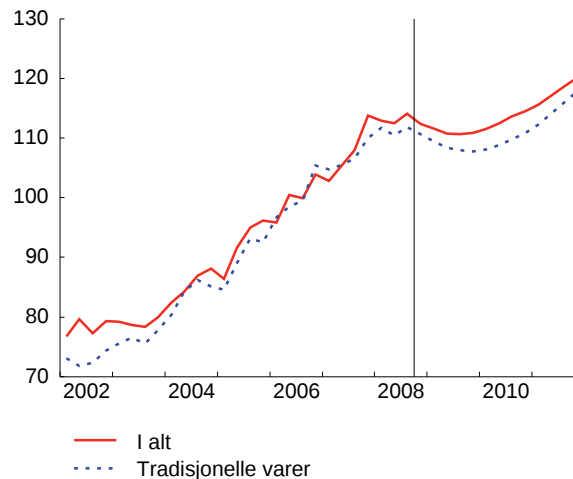
Fra 4. kvartal 2007 til 3. kvartal 2008 var det tilnærmet ingen økning i importen, når det justeres for normale sesongvariasjoner. I 3. kvartal økte importen med 1,4 prosent fra kvartalet før. Denne høye importveksten anses som midlertidig og kan i stor grad tilskrives import av fregatten KNM Otto Sverdrup. Importen av tjenester økte med 1,5 prosent. Den relativt sterke krona fram til 3. kvartal i år, spesielt målt mot dollar, kan ha påvirket handelsmønsteret i retning av økt import, også gjennom internetthandel. Dette kan i så fall forklare fordoblingen i import av post og teletjenester.

Det har vært en bred økning i importprisene som samlet økte med 2,5 prosent i 3. kvartal i år, regnet fra kvartalet før. En prisøkning på skip, plattformer og fly på 11,2 prosent bidro til dette.

Den norske nedgangskonjunktoren vil påvirke importen negativt. Vi legger til grunn at den totale importen vil falle med om lag 2,5 prosent i 2009. Den svake krona bidrar til at importen svekkes mer enn nedgangen i fastlandsøkonomien, noe som innebærer lavere importandeler. Fra 2010 venter vi at veksten i innenlandsk etterspørsel tar seg opp. Dette, sammen med en forventet styrking av den importveide kronekursen, bidrar til at veksten i importen vil øke fra 2010.

Den internasjonale nedgangskonjunktoren vil påvirke importprisene negativt framover. Lavere internasjonal etterspørsel, lavere råvarepriser samt fallende fraktrater vil gjøre importen billigere. Den forventede styrkingen av den importveide kronekursen trekker i samme

Figur 2.10. Import. Sesongjusterte volumindekser, 2006=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

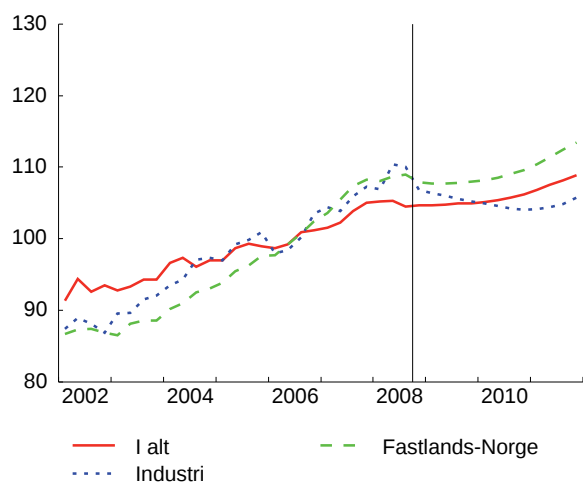
retning. Vi anslår at prisene på tradisjonelle importvarer vil falle gjennom de neste to årene. I 2011 vil importprisene stige som følge av neste internasjonale konjunkturoppgang.

2.9. Produksjonsutviklingen fra svak til svakere

Nesten fem år med til dels kraftig konjunkturoppgang ble avsluttet med en økning i BNP Fastlands-Norge fra 3. til 4. kvartal i fjor på 3,4 prosent sesongjustert og regnet som årlig rate. En nedgang i kraftproduksjonen bidro til at veksten ikke ble enda høyere. Over siste årsskifte fikk aktivitetsutviklingen i Fastlands-Norge seg en skikkelig knekk. Fra 4. kvartal i fjor til 3. kvartal i år økte BNP Fastlands-Norge med kun 0,6 prosent, eller 0,8 prosent som årlig rate. Dette er klart lavere enn trendveksten og indikerer at norsk økonomi har vært i en konjunktorell nedgangsfase i årets tre første kvartaler. Fra 2. til 3. kvartal økte BNP Fastlands-Norge med bare 0,2 prosent eller med 1 prosent som årlig rate.

Produksjonsutviklingen gjennom 2008 har imidlertid vært bedre enn tallene referert ovenfor kan tyde på. Det har vært en klar nedgang i omsetningen av avgiftstunge produkter, slik som biler. BNP regnet i markedspriser har blitt trukket ned av dette. Regnet i basispriser, der slike avgiftskomponenter trekkes ut, var veksten i BNP Fastland-Norge i årets tre første kvartaler 2,0 prosent regnet som årlig rate. De tre første kvartalene sett under ett, vil imidlertid også med denne indikatoren måtte karakteriseres som en konjunkturedgang, om enn ikke så sterk.

KNR-tallene er basert på indikatorer og ikke regnskaper. Det innebærer at det er usikkerhet knyttet til tallene. KNRs indikatorer for etterspørselen, viser en svakere utvikling enn tilsvarende for produksjonen. Avviket registreres som lagerendring og statistiske avvik. Økt produksjon til lager er hva vi forventer i en konjunkturfase hvor etterspørselen stagnerer raskt. Det kan imidlertid også være et signal om at etterspørselsindi-

Figur 2.11. **Bruttonasjonalprodukt. Sesongjusterte volumindekser, 2006=100**

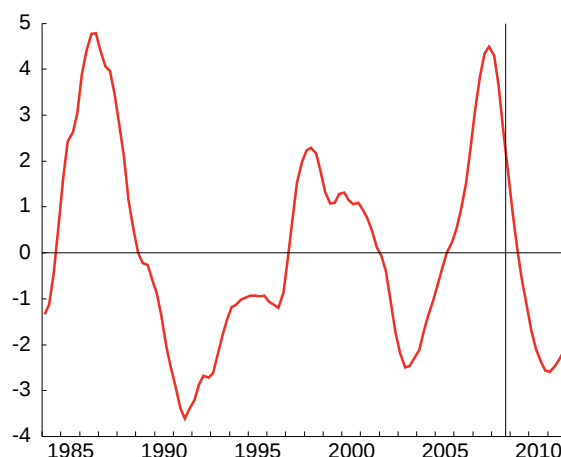
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

katorene øker for lite eller at produksjonsindikatorene øker for mye. Fortsatt relativt klar vekst i sysselsettingen til og med 3. kvartal i år peker imidlertid i retning av at det ikke er produksjonsveksten som overvurderes.

Konjunkturoppgangen var bredt basert og det var høy vekst i de aller fleste næringene. Situasjonen nå er mer sammensatt. For årets tre første kvartaler sett under ett er det privat tjenesteyting som viser den svakeste utviklingen blant hovedgruppene i fastlandsøkonomien. Spesielt har utviklingen i innenlands samferdsel og finansiell tjenesteyting vært svak. Industrien, annen vareproduksjon og offentlig forvaltning har i dette tidsrommet hatt en klart større produksjonsøkning og den er ganske sammenfallende. Innenfor disse hovedgruppene er det imidlertid store forskjeller, særlig innenfor industrien. Treforedling og næringer med store leveranser til husholdningene har vist en svak utvikling, mens metall- og verkstedsindustrien samt produksjonen av skip og oljeplattformer har vokst klart.

Den sist registrerte utviklingen avviker en del fra bildet for de første tre kvartalene samlet sett. Fra 2. til 3. kvartal i år er utviklingen spesielt svak i industrien, der bruttoproduktet faller med 0,4 prosent. Kraftig produksjonsnedgang for næringene raffinering, kjemisk og mineralsk industri bidrar alene til å redusere industriveksten med over 1 prosentpoeng. Den sterkeste utviklingen finner vi i offentlig forvaltning, med en økning på 1,3 prosent. Også for privat tjenesteyting og annen vareproduksjon enn industri viser KNR-tallene en klar produksjonsøkning.

I tiden framover regner vi med at aktivitetsutviklingen i fastlandsøkonomien vil bli meget svak, og for de fleste næringene vil produksjonen trolig falle. Unntakene er i første rekke offentlig forvaltning og virksomheter med direkte eller indirekte leveranser til petroleumsvirksomheten. Virksomheter som til nå har vært begrenset av mangel på arbeidskraft vil oppleve færre begrens-

Figur 2.12. **BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ninger framover. Dette bidrar isolert sett til økt produksjon. Meget svak etterspørsel fra husholdningene vil bidra til svak aktivitetsutvikling i varehandelen og bygg- og anleggsvirksomheten. Bygge- og anleggsnæringen vil også merke sterk nedgang i næringslivsinvesteringene. Noe av bortfallet av privat etterspørsel vil imidlertid bli erstattet av økte offentlige investeringer. Det er ikke lenge siden kommuner rapporterte at knapt noen entreprenører ville gi anbud på mindre bygge- og anleggsprosjekter. Nå vil nok dette endre seg.

De dystre utsiktene for internasjonal økonomi bidrar til at vi venter en meget svak utvikling for eksportorientert virksomhet. I den nærmeste tiden vil imidlertid den svake kronekursen bidra til å dempe problemene. Produksjonsnedgangen i sektorene som i første omgang opplever svikt i etterspørselen vil raskt forplante seg til de fleste private sektorer i økonomien. Vi regner med et fall i bruttoproduktet i Fastlands-Norge i flere kvartaler fra og med 4. kvartal i år og deretter en meget beskjeden økning til et stykke inn i 2010. Alt første halvår neste år regner vi med at produksjonen i fastlandsøkonomien vil komme under det en kan betrakte som et konjunkturnøytralt nivå. Dette må karakteriseres som et relativt kraftig konjunkturtillbakeslag. Nedgangen fra midten av 1980-tallet og inn på 1990-tallet, var imidlertid langt kraftigere. Som årsgjennomsnitt falt BNP i Fastlands-Norge fra 1986 til 1989 med over 2,5 prosent, og kom ikke tilbake til 1986-nivået før i 1992.

Bankene vil i nedgangskonjunktoren framover være varsomme med å påta seg ny risiko og de vil trolig også ønske å styrke egenkapitalandelen i balansene. Dette leder til redusert tilgang på kreditt for næringslivet, som bidrar til nedgang i bedriftenes investeringer. I konjunkturoppgangen har produksjonskapasiteten blitt bygget kraftig opp. Med utsikter til store negative etterspørselsimpulser fra utlandet, husholdninger og fra næringslivet selv, vil det kunne ta noe tid før bedriftene følger behov for en ny kraftig kapasitetsoppbygging.

Tabell 2.2. **Makroøkonomiske hovedstørrelser 2007-2011. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår**

	Regnskap 2007	Prognoser									
		2008			2009			2010		2011	
		SSB	FIN	NB	SSB	FIN	NB	SSB	NB	SSB	NB
Realøkonomi											
Konsum i husholdninger mv.	6,0	1,6	2,3	1 1/2	-1,0	2,5	3/4	2,0	3	3,3	3 1/4
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,8	3,8	3 3/4	4,4	3,4	3 1/2	4,4	..	3,1	..
Bruttoinvestering i fast realkapital	8,4	3,2	4,6	..	-6,7	-0,3	..	-3,2	..	3,5	..
Utvinning og rørtransport ¹	5,5	3,7	11,0	7 1/2	3,1	5,0	10	0,2	5	4,9	0,0
Fastlands-Norge	9,3	2,7	2,7	2 1/4	-8,5	-1,2	-14	-3,9	..	4,5	..
Næringer	12,2	8,7	7,9	..	-13,7	-2,4	..	-9,8	..	3,9	..
Bolig	5,3	-9,7	-8,5	..	-17,3	-2,0	..	-12,4	..	12,2	..
Offentlig forvaltning	7,9	4,5	6,2	..	16,9	2,7	..	15,4	..	0,2	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ²	6,0	2,3	2,7	2 1/4	-1,1	2,0	-1 1/4	1,5	1 1/2	3,5	3 3/4
Lagerendring ³	-1,5	0,7	..	..	0,0	..	..	0,0	..	0,0	..
Eksport	2,5	1,0	2,2	..	0,9	2,5	..	0,6	..	1,7	..
Råolje og naturgass	-2,6	-2,3	-1,5	..	2,1	2,6	..	-0,3	..	-0,3	..
Tradisjonelle varer ⁴	8,7	6,0	5,9	5 1/2	0,3	1,8	3/4	0,9	..	3,4	..
Import	7,5	5,3	5,3	4	-2,3	1,8	-1 1/4	2,3	..	4,3	..
Tradisjonelle varer	6,7	4,6	5,5	..	-3,5	1,9	..	1,2	..	5,3	..
Bruttonasjonalprodukt	3,1	1,6	2,0	2	0,2	2,3	1	0,7	2 1/4	2,2	3 1/4
Fastlands-Norge	6,1	2,2	3,1	2 1/2	-0,4	1,9	1/4	1,0	2 1/2	2,9	3 1/2
Arbeidsmarked											
Sysselsatte personer	4,1	3,2	2,8	2 3/4	0,1	0,4	-3/4	-0,1	0	1,1	3/4
Arbeidsledighetsrate (nivå)	2,5	2,6	2 1/2	2 1/2	3,7	2 3/4	3 1/4	4,6	4	4,6	4
Priser og lønninger											
Lønn per normalårsverk	5,6	5,9	6,0	6	4,0	5,0	4 3/4	4,0	4 3/4	3,7	4 3/4
Konsumprisindeksen (KPI)	0,8	3,9	3 3/4	3 3/4	2,0	3,0	3	1,7	2 3/4	2,1	2 1/2
KPI-JAE ⁵	1,4	2,7	2 1/2	2 1/2	2,5	2 3/4	3	1,4	2 3/4	1,9	2 1/2
Eksportpris tradisjonelle varer	2,5	2,4	1,4	..	-3,2	0,3	..	-2,0	..	3,4	..
Importpris tradisjonelle varer	3,7	3,2	1,6	..	-0,1	1,5	..	-2,4	..	2,1	..
Boligpris ⁶	12,3	-1,3	..	..	-12,6	..	..	-0,7	..	5,6	..
Utenriksøkonomi											
Driftsbalansen, mrd. kroner	362,3	440,2	529,2	..	302,9	435,8	..	369,7	..	432,9	..
Driftsbalansen i prosent av BNP	15,9	17,3	20,5	..	12,4	16,6	..	14,4	..	15,7	..
MEMO:											
Husholdningenes sparerate (nivå)	0,4	-0,7	2	..	3,1	2,3	..	5,4	..	5,0	..
Pengemarkedsrente (nivå)	5,0	6,2	6,5	6,4	3,8	6,5	4,8	2,8	4,2	3,6	4,5
Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	5,7	7,3	..	..	5,4	..	..	4,1	..	4,7	..
Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	423	528	585	..	340	500	..	442	..	502	..
Eksportmarkedsindikator	5,4	3,4	..	..	-2,4	..	..	0,3	..	4,0	..
Importveid kronekurs (44 land) ⁹	-1,8	-0,1	-3	-3/4	7,3	2,5	4 1/2	-3,0	-1	-1,3	-1 1/2

¹ Finansdepartementets anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.² Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.³ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁴ Norges Bank gir anslag for tradisjonell eksport, som også inkluderer en del tjenester.⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE).⁶ Selveier.⁷ Gjennomsnitt for året.⁸ Gjennomsnittlig spotpris, Brent Blend.⁹ Positivt tall innebærer svekket krone. Finansdepartementet gir anslag på konkurranseprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, St.meld.nr.1 (2008-2009), (FIN), Norges Bank, Pengepolitisk rapport 3/2008 (NB).

Lave renter, en normalisering av kredittmarkedene og en bedret finansiell situasjon for husholdningene, vil etter hvert bidra til at husholdningenes etterspørsel tar seg opp. Dette regner vi med vil skje på om lag samme tid som vi får en økning i etterspørselen fra utlandet. Dermed kan produksjonen begynne å ta seg opp i de fleste næringene. Vi regner imidlertid med at veksten i økonomien ikke vil komme over trendveksten før litt ut i 2011. Den svake veksten gjennom 2010 vil bidra til at årsveksten i 2011 for BNP Fastlands-Norge ikke kommer høyere enn i underkant av 3 prosent.

Produksjonen av olje og gass lever tilsynelatende sitt eget liv i forhold til de internasjonale konjunktorene. Bruttoproduktet i utvinningssektoren, i faste priser vel å merke, har økt mindre enn BNP Fastlands-Norge i de seks siste årene og har faktisk falt i nesten hele konjunkturoppgangen. Dette har bidratt til at veksten i BNP tidvis har vært lavere enn veksten i Fastlands-Norge. Kraftig økning i gassproduksjonen vil bidra til at BNP til neste år vil øke noe mer enn BNP Fastlands-Norge. Produksjonen av olje har for lengst passert toppnivået og selv med ytterligere økning i gassproduksjonen vil trolig BNP i alt igjen vokse mindre enn BNP Fastlands-Norge fra og med 2010.

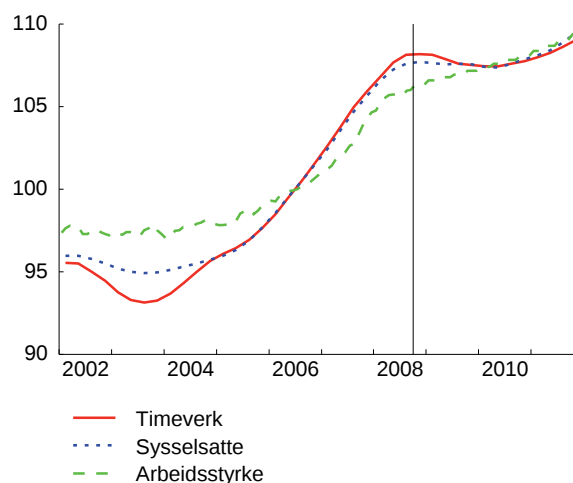
2.10. Raskt økende ledighet

De sesongjusterte tallene fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) publiseres som tre måneders glidende gjennomsnitt, og i perioden august-oktober i år var ledigheten 2,5 prosent. Dette tilsvarte 66 000 personer. Den sesongjusterte ledigheten har ligget stabilt på dette nivået siden våren 2007. Ifølge AKU ser en altså enn så lenge ingen klare tegn til økende ledighet. Arbeids- og velferdsetaten har imidlertid publisert tall for den registrerte ledigheten ved utgangen av november i år. De sesongjusterte tallene viser at antall registrerte helt ledige økte med 3 400 personer fra utgangen av oktober. Økningen var den sterkeste månedlige økningen på over fem år. Ifølge Arbeids- og velferdsetaten har også antall permitterte økt markert den siste måneden, og antall ledige stillinger annonsert i media har gått kraftig ned fra en topp rundt forrige årsskifte. Omslaget i arbeidsmarkedet er således tydelig.

Den høye arbeidsinnvandringen har fortsatt i 2008. Relativt stabil ledighet vitner dermed om en tilsvarende vekst i sysselsettingen så langt i år. De sesongjusterte kvartalstallene fra nasjonalregnskapet viser at sysselsettingsveksten har avtatt i 2008, men at veksten likevel har vært relativt høy. Gjennom 2006 og 2007 økte sysselsettingen i gjennomsnitt med 1 prosent i kvartalet. I de tre første kvartalene i år har sysselsettingsveksten vært stabil på om lag 0,7 prosent i kvartalet.

Økningen i den registrerte ledigheten har kommet innen alle yrkesgrupper, unntatt i undervisning og helse, pleie og omsorg. Sterkest økning har det vært innenfor bygg- og anleggsarbeid og industriarbeid. Ledigheten blant disse har økt med henholdsvis 73 og 32 prosent siden utgangen av november i fjor, men

Figur 2.13. **Arbeidsstyrke, sysselsetting og timeverk.**
Sesongjusterte og glattede indekser, 2006=100

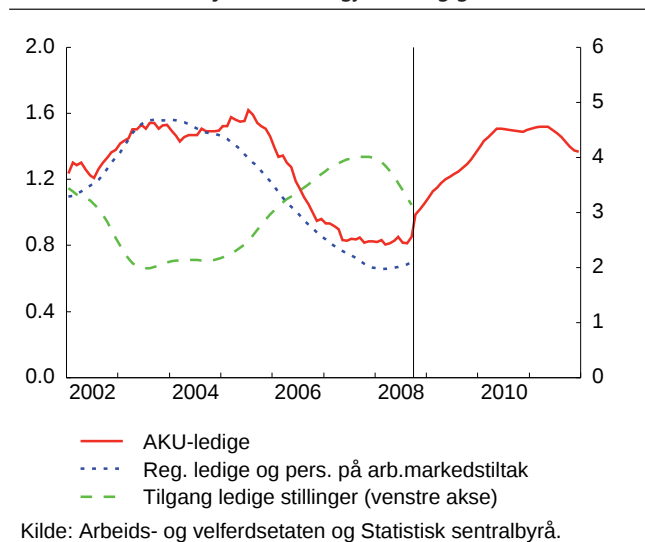
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ledighetsnivåene må fortsatt karakteriseres som lave. Det er særlig økt ledighet blant bygningsarbeidere som snekkere og tømrere, og i mindre grad blant vei- og anleggsarbeidere. Nasjonalregnskapet viser at antall sysselsatte i bygge- og anleggsnæringen samlet har økt mer enn i økonomien forøvrig det siste året. I 3. kvartal i år var det drøyt 7 000 flere sysselsatte i denne næringen sammenliknet med 3. kvartal i fjor, en økning på 3,9 prosent. Samlet sett økte sysselsettingen i Norge med 3,3 prosent i samme periode. Også i industrien har sysselsettingen økt markert. Der var økningen i den samme perioden 3,1 prosent.

Ifølge konjunkturbarometeret til SSB har mangelen på arbeidskraft vært den faktoren som i størst grad har bidratt til å begrense industriproduksjonen gjennom flere år. Slik var det også i 3. kvartal i år. Sysselsettingsveksten og mangelen på arbeidskraft i industrien må således sees på bakgrunn av de høye ordreservene i næringen. Også ordreservene i bygge- og anleggsvirksomheten har vært svært høye i år, selv om de har blitt noe redusert i forhold til det rekordhøye nivået i fjor. Høye ordreserver innebærer at bedriftene trenger arbeidskraft for å møte leveringsforpliktelsene framover. Et kraftig fall i ordreinngangen fra 2. til 3. kvartal i år gir likevel et varsel om at konjunkturuomslaget i økonomien vil ramme sysselsettingen i de tradisjonelt sykliske næringene. Ordretilgangen har falt spesielt mye innen boligbygging, noe som kan forklare økningen i antall ledige bygningsarbeidere.

Den internasjonale finanskrisen vil gi betydelige negative impulser til norsk økonomi, og impulsene kommer gjennom flere kanaler som i sum treffer arbeidsmarkedet bredt. Eksportindustrien rammes av redusert vekst i eksportmarkedene, mens fortsatt økte oljeinvesteringer og svak kronekurs bidrar til å begrense nedgangen for industrien som helhet. Våre prognoser innebærer at industrisysselsettingen i 2011 vil være om lag 12 000 lavere enn i 2008.

Figur 2.14. **Arbeidsledige og tilgangen på ledige stillinger.**
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

Kapasiteten innen bygge- og anleggsnæringen har blitt vesentlig utvidet gjennom den siste oppgangskonjunkturen. I 2004 sysselsatte næringen 126 000 personer. I 2008 anslår vi sysselsettingen til 165 000. Lavere investeringsaktivitet, særlig i boliger og næringsbygg, frigjør mye av denne kapasiteten i årene framover. Dette gir rom for økte offentlige investeringer, men likevel anslår vi at sysselsettingen innen næringen reduseres med om lag 25 000 personer fra 2008 til 2011. Hva dette fører til for inn- og utvandring av arbeidskraft er usikkert. Mange av de som har innvandret til Norge de siste årene, arbeider i bygge- og anleggsnæringen. Om de returnerer til hjemlandene eller blir værende når arbeidsmarkedet forverres, er av betydning for utviklingen i ledigheten framover.

Nesten halvparten av de sysselsatte arbeider i de private tjenesteytende næringene, og andelen har økt trendmessig så lenge vi har hatt statistikk for dette. Denne trenden forventes å fortsette, men en svak utvikling i husholdningenes konsum bidrar likevel til å begrense sysselsettingsveksten i disse næringene framover. Særlig for sysselsettingen i varehandelen er utviklingen i husholdningenes konsum viktig. Etter ett år med om lag uendret sysselsetting i de private tjenesteytende næringene i 2009, forventer vi en samlet vekst fra 2009 til 2011 på vel 20 000 personer. Også innen offentlig forvaltning anslår vi en betydelig sysselsettingsvekst. En antatt mer ekspansiv finanspolitikk enn i Nasjonalbudsjettet for 2009 bidrar til det. I 2011 ser vi for oss at sysselsettingen i offentlig sektor har økt med rundt 60 000 personer fra nivået i 2008.

Vi antar at økt utvandring og redusert innvandring bidrar til å dempe veksten i arbeidsstyrken noe framover, men vi anslår likevel en vekst i arbeidsstyrken på omtrent 1 prosent årlig i prognoseperioden. De siste par årene har veksten vært på over 3 prosent årlig. Med om lag nullvekst i sysselsettingen i 2009 og 2010, ligger det dermed an til en raskt økende ledighet framover. En

anslått AKU-ledighet på 2,6 prosent i 2008, øker til 3,7 prosent i 2009 og 4,6 prosent i 2010. I 2011 bedres arbeidsmarkedet noe, og ledigheten anslås til 4,5 prosent. Rundt årsskiftet 2009/2010 kan ledigheten ha kommet opp i over 100 000 og i gjennomsnitt vil den i 2010 og 2011 tilsvare omtrent 120 000 personer. En slik ledighet vil være om lag som i forrige lavkonjunktur, og klart lavere enn i nedgangstidene på begynnelsen av 1990-tallet da tilsvarende ledighetsmål nådde opp i 6,4 prosent.

2.11. Markert lavere lønnsvekst framover

I år har tariff tilleggene bidratt til betydelig lønnsvekst. I tillegg har lønnsglidningen i de tre første kvartalene i år vært høy. Lønnsglidningen måler virkningen fra lokale forhandlinger samt endringer i sammensetningen i lønnsmassen, blant annet fra sysselsettingsendringer. Vi anslår at veksten i lønn per normalårsverk fra i fjor til i år blir 5,9 prosent. Dette blir i så fall den høyeste lønnsveksten siden 1998.

Reallønnsveksten har vært høy gjennom hele 2000-tallet. Lønnstakerne har nytt godt av høy produktivitetsvekst. Dessuten har en sterkt økende eksport fra Kina og andre høyvekstland gitt Norge en betydelig bytteforholdsgevinst overfor utlandet, med lav prisvekst på importerte varer og høy prisvekst på typiske norske eksportprodukter. Lønnsomheten i eksportindustrien har tradisjonelt vært viktig for lønnsveksten i hele Norge, siden industrien har ledet an i lønnsoppgjørene. Høy eksportprisvekst har dermed gitt høy nominell lønnsvekst.

Etter at de internasjonale konjunkturerne snudde til nedgang i løpet av 2007 og særlig siden den internasjonale finanskrisen eskalerte midt i september i år, har lønnsomheten i industribedriftene blitt svekket. Svekkelsen av kronekursen har begrenset virkningene av de internasjonale forholdene på det konkurranseutsatte næringslivet. Redusert eksportprisvekst, økt lønnskostnadsvekst og redusert etterspørsel – som har gitt seg utslag i lavere produktivitet – har således snudd en svært god utvikling for industribedriftene. Disse negative trekkene forventer vi blir forsterket gjennom 2009 og 2010, noe som vil prege lønnsoppgjørene framover.

Siden både tariff tilleggene og lønnsglidningen i liten grad kommer 1. januar får de først full virkning på årslønningene året etter. Den høye lønnsveksten i år vil således bidra til at lønnsveksten fra 2008 til 2009 blir relativt høy selv med små tillegg neste år. Vi venter at veksten i lønn per normalårsverk blir 4,0 prosent i 2009.

Foran hovedoppgjøret i 2010 har norsk økonomi ifølge våre prognoser gått inn i en lavkonjunktur, og industribedriftene er spesielt hardt rammet. Ledigheten har økt fra 2,6 prosent i 2008 til omtrent 4 prosent rundt årsskiftet 2009/2010, og inflasjonstakten har blitt redusert med vel 2 prosentpoeng fra det høye nivået på 3,9 prosent i 2008. Disse momentene bidrar til en ytterlig-

ere nedgang i lønnsveksten i 2010. På den annen side vil lønnsomheten i næringslivet fortsatt være relativt god. I industrien kommer lønnskostnadene ifølge våre anslag til å utgjøre vel 68 prosent av verdiskapningen i 2009. Dette er en økning fra bunnen på 64 prosent i 2006 og 2007, men bringer likevel bare andelen tilbake til 2001-nivået. Lønnskostnadsandelen i årene før 2001 var til sammenlikning aldri lavere enn 70 prosent. Anslaget vårt på lønnsveksten i 2010 er 4 prosent, noe som sammen med våre øvrige anslag innebærer en ytterligere svekkelse av lønnsomheten i næringslivet det året. En normalisering av lønnskostnadsandelen i industrien, videre økning i ledigheten og ytterligere nedgang i inflasjonen trekker lønnsvekstsanslaget vårt for 2011 ned til 3,7 prosent.

2.12. Energiprisene trekker prisstigningen ned i 2009

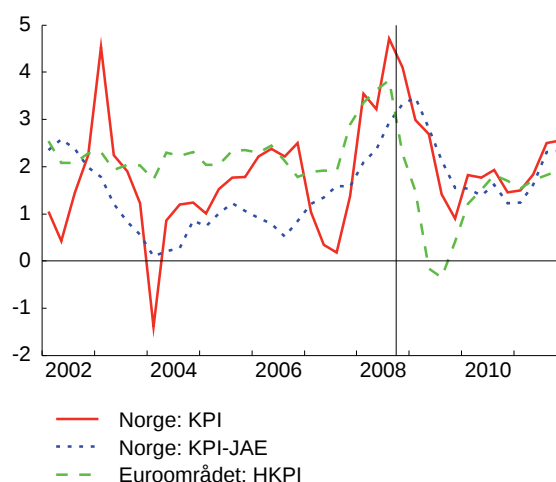
Inflasjonen har i over to år vært på vei opp. 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgifts- endringer og uten energivarer (KPI-JAE) var i oktober i år 3,3 prosent, mens den i august 2007 var nede i 0,4 prosent. Utviklingen i elektrisitetsprisene har bidratt til at veksten i konsumprisindeksen i alt (KPI) har økt meget kraftig gjennom det siste året. Etter å ha vært så lav som -0,3 prosent i september i fjor, som for øvrig også i stor grad hadde sammenheng med elektrisitetsprisene, var 12-månedersveksten i KPI i oktober i år kommet opp i 5,5 prosent.

En oppsplitting av KPI-JAE etter leverende sektor viser at det har vært økende inflasjonsimpulser fra alle hovedgrupper gjennom det siste året. Gjennom de siste månedene har den største økningen i 12-månedersveksten vært i jordbruks- og fiskevarer. Men også for andre norskproduserte konsumvarer og tjenester utenom husleie har prisstigningstakten økt noe. Prisstigningen for importerte konsumvarer og husleie har derimot vært stabil siden sommeren.

Økt lønnskostnadsvekst, økte marginer, svakere produktivitetsutvikling og indirekte effekter av økte energi- og råvarepriser har bidratt til at prisstigningen på norskproduserte varer og tjenester har gått opp. I det siste jordbruksoppkjøret ble det også avtalt at en vesentlig del av bøndenes inntektsvekst skulle komme gjennom økte priser.

De prisdempende effektene av at en stadig større andel av importen kommer fra lavkostnadsland er trolig blitt mindre gjennom de siste årene. Dette skyldes blant annet at omfanget av endringene i handelsmønsteret er redusert og at kostnadsnivået i lavkostlandene øker. Styrkingen av krona gjennom 2007 og første halvår 2008 har imidlertid virket i retning av å redusere importprisene. Kronesvekkelsen gjennom de tre siste månedene i kjølvannet av den intensiverede finanskrisen vil bidra til å trekke prisen på importerte varer opp i tiden framover. De svake internasjonale konjunkturene sammen med kraftig fall i internasjonale energi- og råvarepriser vil imidlertid virke i motsatt retning.

Figur 2.15. Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Klart svakere norske konjunkturer vil bidra til både lavere lønnsvekst og en svak utvikling i marginene og reduserte renter. Etter hvert vil produktivitetsutviklingen bedres, og det kraftige fallet i energi- og råvarepriser vil også bidra til å redusere kostnadsnivået i norsk produksjon. På kort sikt kan de norske inflasjonsimpulsene (eksklusive energivarer) likevel komme til å øke, som effekt av lønnsøkninger og produktivitetsvekkelse i 2008.

Samlet sett antar vi at 12-månedersveksten i KPI-JAE øker svakt fram mot årsskiftet. På årsbasis regner vi med en vekst på 2,7 prosent i år. Vi må tilbake til 2001 for å finne en like høy inflasjon. Framover regner vi med at kronekursen vil styrke seg noe fra dagens nivå. Gjennom 2009 vil dette bidra til å redusere inflasjonen. Som årsgjennomsnitt anslår vi at KPI-JAE vil øke med 2,5 prosent i 2009. Ytterligere noe nedgang i prisstigningstakten gjennom 2010 kan bringe inflasjonen i 2010 under 1,5 prosent. I beregningene bidrar konjunkturoppgang og etter hvert litt svakere krone til at inflasjonen øker opp mot 2,5 prosent i slutten av 2011.

Konjunkturedgangen og det kraftige prisfallet på olje og kull har medvirket til å snu prisutviklingen i det nordiske kraftmarkedet. Fra slutten av september til slutten av november har spotprisen falt med over 25 prosent. Prisene på standardkontrakter for elektrisitet reagerer på spotprisene med et betydelig tidsetterslep. Nedgangen for denne kontraktstypen blir dermed vesentlig lavere. Fra oktober til november i fjor var det en meget kraftig vekst i elektrisitetsprisene i KPI som inkluderer avgifter og nettleie. Et fall i denne perioden i år vil derfor føre til et kraftig fall i 12-månedersveksten. En kraftig nedgang i bensinprisene vil trolig bidra til at veksten i KPI i november kommer under 4 prosent og falle ytterligere i desember. På årsbasis regner vi med at KPI-veksten blir 3,9 prosent i 2008.

Terminprisene er betydelig redusert siden vår forrige konjunkturrapport og peker nå i retning av at elektrisitetsprisene på årsbasis øker meget moderat fra 2008 til 2009. Vi legger til grunn en økning på 3 prosent i den samlede elektrisitetsprisen slik den måles i KPI. Vi anslår videre en liknende økning i 2010 og litt høyere i 2011. Oljeprisen målt i kroner vil ifølge våre anslag falle med 35 prosent fra 2008 til 2009. Dette vil bidra til en klart lavere vekst i KPI enn i KPI-JAE til neste år. En ventet økning i oljeprisen fra og med annet halvår neste år bidrar til at KPI øker noe mer enn KPI-JAE i de to siste årene av prognoseperioden. Som årsgjennomsnitt viser beregningen en vekst i KPI på 1,7 prosent i 2010 og 2,1 prosent i 2011.

Statsbudsjettets avgiftsopplegg for 2009 anses som nær inflasjonsnøytralt. Som vanlig legger vi til grunn at dette opplegget ikke endres i 2009 og at avgiftssatsene inflasjonsjusteres i resten av prognoseperioden. På grunn av finanskrisen oppfatter vi denne forutsetningen som langt mer usikker enn det vi normalt gjør. I Storbritannia er nylig den generelle momssatsen midlertidig senket med 2,5 prosentpoeng, og flere land vurderer avgiftsendringer som del av finanspolitiske tiltakspakker. Prognosen vår er altså basert på at dette ikke blir gjort i Norge, men vi illustrerer i en egen boks på neste side virkningene av en endring i momssatsene sammen med en del andre mulige finanspolitiske stimulerings tiltak.

2.13. Lavere oljepris reduserer de store overskuddene i utenriksøkonomien

Foreløpige tall fra KNR viser et overskudd på handelen med utlandet på nesten 110 milliarder kroner i årets 3. kvartal. Det er henholdsvis 10 og 20 milliarder kroner lavere enn i årets to første kvartaler, men 30 milliarder kroner mer enn i 3. kvartal 2007. Volumet på oljeeksporten fortsetter å falle, mens eksport av gass øker. Gjennomsnittsprisene på olje og gass var svært høye også i 3. kvartal. Det bidro sterkt til å holde overskuddet oppe. En positiv utvikling i bytteforholdet for tradisjonelle varer og for tjenester dro i samme retning. Rente- og stønadsbalansen ligger an til et overskudd på over seks milliarder kroner, slik at overskuddet på driftsbalansen blir 117 milliarder kroner i 3. kvartal.

Den gunstig utviklingen i årets tre første kvartaler – som har gitt et handelsoverskudd som er lik overskuddet for hele fjoråret – vil vedvare også i 4. kvartal. Riktignok vil overskuddet bli kraftig redusert, i hovedsak som følge av det store oljeprisfallet, men fra et meget høyt nivå. For første gang vil årsoverskuddet overskride 400 milliarder kroner. Det ventes å nå 468 milliarder kroner for 2008, en økning på nesten 29 prosent i forhold til 2007. Vi venter at rente- og stønadsbalansen for året som helhet blir negativ, og vil bringe overskuddet på driftsbalansen ned mot 440 milliarder kroner. Overskuddet utgjør om lag 17 prosent av BNP.

I 2009 vil konjunkturedgangen i internasjonal økonomi redusere Norges eksportoverskudd i betydelig grad. Ettersom eksportverdien av olje- og gass utgjør nær halvparten av den samlede norske eksporten i løpende priser, vil handelsoverskuddet bli kraftig redusert hvis oljeprisen holder seg nær dagens nivå gjennom 2009, noe vi antar. I tillegg antar vi en markant svekkelse i bytteforholdet for tradisjonelle varer, slik at handelsoverskuddet ventes å bli redusert med drøyt 150 milliarder kroner. Vårt anslag innebærer at overskuddet på handelsbalansen blir 316 milliarder kroner i 2009. Vi må imidlertid ikke lenger tilbake enn 2005 for å finne et handelsoverskudd i samme størrelsesorden.

Vi legger til grunn en gradvis styrking av utenriksøkonomien i første rekke som følge av økte oljepriser gjennom 2010 og 2011, men bedret bytteforhold for andre varer vil også bidra. Handelsoverskuddet blir da på over 450 milliarder i 2011. Vi ser for oss at konjunktursituasjonen blir verre for utlandet enn for Norge gjennom hele prognoseperioden. Det vil kunne svekke netto rente- og utbyttebetaling fra utlandet. Vi antar at rente- og stønadsbalansen viser underskudd hvert år, slik at overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet blir mellom 10 og 30 milliarder kroner lavere enn handelsoverskuddet.

Virkninger av alternative finanspolitiske tiltak

Prognoser viser at OECD-landene står foran en betydelig konjunkturedgang – kanskje den sterkeste siden 1930-tallet. Internasjonal foreslås derfor både ekspansiv penge- og finanspolitikk. Landene vil vinne på å koordinere sine beslutninger. Effektene av en stimulans blir større når alle land gjør det samtidig enn om noen land forsøker å gjennomføre ensidige tiltak. I EU foreslås nå en finanspolitisk stimulans tilsvarende om lag 1,5 prosent av EUs BNP. I prognosene vi legger fram i denne konjunkturrapporten, har vi innarbeidet en tilsvarende finanspolitisk stimulans i Norge gjennom 2009 og 2010. Finanspolitiske tiltak kan utformes på ulike måter og makroøkonomiske effekter avhenger av hvordan tiltakene utformes. Vi skal her vise virkningene på norsk økonomi av ulike finanspolitiske tiltak for å illustrere hva utformingen av tiltakene betyr for ulike målvariable for politikken.

Vi ser på ekspansive finanspolitiske tiltak i Norge som initialt tilsvarer 1 prosentpoeng av BNP i Fastlands-Norge i 2009, noe som tilsvarer 19 mrd. 2009-kroner. Tiltakene er reelt videreført i 2010 og 2011 uten endringer. Tiltakene er ikke motvirket eller finansiert ved en senere skatteskjerpelse eller kutt i utgiftene. Før eller senere vil myndighetene reversere en slik politikk. Det analyserer vi ikke her da det kun er et kort- og mellomlangsigte perspektiv som er i fokus. Hvis man studerer et tiltak og snur fortegnet på et annet for å finansiere førstnevnte, vil man ved hjelp av beregningene, lett kunne lage seg balanserte budsjettpakker.

Vi har analysert følgende tiltak:

- økt kjøp av varer og tjenester fra privat sektor til offentlig konsumformål
- økt offentlig sysselsetting til produksjon av konsum i offentlig forvaltning
- økt kjøp av produkter til investeringer i offentlig forvaltning
- redusert arbeidsgiveravgift til Folketrygden
- redusert sats for generell merverdiavgift
- redusert sats for skatt på alminnelig inntekt for husholdninger

Analysene er utført på SSBs KVARTS-modell som har siste endelige nasjonalregnskap som basis i likhet med KNR. Det innebærer at nasjonalregnskapstall presenteres i 2006-priser. For å oversette eksempelvis økte investeringsutgifter fra løpende 2009 kroner til modellens 2006-priser, bruker vi prognosebanens deflatorer for omregning. Investeringsøkningen på 19 mrd. kroner i 2009 priser, blir da 16 mrd. kroner i 2006-priser.

Det er større usikkerhet enn tidligere om sammenhengen mellom inflasjon, rente og pressindikatorer. I det ene settet av beregninger har vi derfor sett bort fra slike sammenhenger, mens vi i det andre settet benytter de historisk bestemte relasjonene.

Tiltakene er iverksatt i en periode hvor ledigheten er relativt høy etter norske forhold. KVARTS-modellen vil i en slik situasjon vise sterkere realøkonomiske, og svakere nominelle, effekter sammenliknet med en bane hvor ledigheten er lav slik den har vært i 2008.

Det første utgiftsalternativet øker offentlig forvaltnings kjøp av varer og tjenester til konsumformål. Det kan for eksempel være oppussing av offentlige bygg eller kjøp av konsulent-tjenester til kompetansetiltak. Tiltaket øker offentlig konsum direkte og produksjonen i næringslivet, men ikke verdiskapningen i offentlig forvaltning. Økt verdiskapning krever økt sysselsetting. Det gir litt strammere arbeidsmarked og litt høyere lønn som slår ut i litt høyere kostnader og priser.

Økt sysselsetting gir økt inntekt i husholdningssektoren og det stimulerer konsumet. Høyere kostnader svekker konkurranseevnen og øker importandeler og svekker eksporten. Men så lenge rente og valutakurs er uendret (tabell 1), vil de negative effektene av økte kostnader omtrent bli motvirket av positive konsummultiplikatorer, slik at effekten på BNP Fastlands-Norge er om lag stabil. Eksporten eksklusive olje og gass faller med noen tiendedeler, mens importen øker omtrent tilsvarende veksten i etterspørselen. Dersom renten endres og valutakursen justerer seg (tabell 2), blir pengemarkedsrenten om lag et kvart prosentpoeng høyere enn ellers og kronekursen styrker seg med om lag en tiendedels prosent. Da blir effekten på KPI-JAE omtrent null, og effekten på arbeidsledigheten litt redusert. Antall sysselsatte personer i næringslivet øker med 12 000 i dette tilfellet. Vi kan merke oss at mens den initiale utgiftsøkningen er på 19 mrd. kroner i 2009, svekkes den offentlige budsjettbalansen med om lag 15 mrd. kroner det første året. Det skyldes at økt aktivitet øker skatteinntektene og reduserer noen stønader og da særlig ledighetstrygden. Inflasjonen og ikke minst økt lønn gjør at svekkelsen øker litt over tid. Her bidrar særlig indekseringen av grunnbeløpet i Folketrygden. I tilfellet med endring i valutakursen vil oljeinntektene i kroner også endres og påvirke budsjettbalansen. Vi omtaler ikke tiltaket med økte investeringer nærmere da effektene er omtrent like tiltaket med økt varekjøp til konsumformål.

Hvis tiltaket innebærer økt sysselsetting i offentlig forvaltning, blir virkningene mye større. Vi ser først på effektene når renta og valutakursen er uendret i forhold til referansebanen, se tabell 1. Økt sysselsetting øker bruttoproduktet i offentlig sektor direkte og dette er en del av BNP Fastlands-Norge. Den effekten hadde vi ikke når vi kjøper varer fra privat sektor til konsumformål. Økte inntekter i husholdningene øker husholdningenes etterspørsel over tid og det forsterker effekten på BNP. Ledigheten synker kraftig og det øker lønninger og priser. Økte skatter som følger av økt inntekt og forbruk reduserer det initiale budsjettunderskuddet. 9 mrd. kroner netto kommer tilbake til det offentlige budsjettet av de initiale 19 mrd. kronene i utgiftsøkning. Ledigheten reduseres langt mindre enn den økte sysselsettingen som følge av økt tilbud av arbeidskraft. Dette øker både som følge av et strammere arbeidsmarked og økt reallønn. KPI-JAE øker gradvis og ganske mye samtidig som ledigheten faller. Dermed må styringsrentene måtte økes med om lag ett prosentpoeng dersom man vil nøytralisere de ekspansive effektene (tabell 2). Det styrker kronekursen. Strammere pengepolitikk fører til svakere eksport, økte importandeler og mindre etterspørsel fra husholdningene. Dette fører til at BNP-effekten avtar kraftig over tid og produksjonen i næringslivet blir redusert hele tiden i motsetning til ved uendret rente og valutakurs hvor næringslivets produksjon øker. Når veksten og etterspørselen blir lavere, vil det bli mindre skatteinntekter som følge av tiltaket. Da vil kostnadsøkningene tilta i styrke og budsjettbalansen svekkes en god del, mens renteøkningen fører til økt sparerate i husholdningene.

La oss så gå over til å se på skattelettelser. Skattelettelser bidrar på ulike vis til å redusere prisveksten. I seg selv øker dette realrentene, noe som har en relativt sterk kontraktiv virkning i KVARTS. Når så de ekspansive virkningene gjennom økte realinntekter er små, får skattelettelser beskjedne effekter på realøkonomien. Det er grunn til å tro at økte realrenter generelt og på sikt virker kontraktivt, men kanskje ikke når det skyldes en engangsendring i skattesatsene. I så fall undervurderer KVARTS de ekspansive effektene av reduserte skatter.

Tabell 1. Finanspolitiske tiltak som gir økte utgifter initialt. Uendret rente og valutakurs

	Varer til konsum			Sysselsetting			Investeringer		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
BNP Fastl.-Norge	0,7	0,7	0,8	1,1	1,2	1,3	0,6	0,7	0,8
Ledighet (prosentpoeng)	-0,3	-0,2	-0,3	-1,0	-0,9	-0,9	-0,2	-0,2	-0,2
Sysselsatte	0,4	0,4	0,4	1,5	1,6	1,6	0,3	0,4	0,4
KPI-JAE	0,1	0,1	0,2	0,5	0,5	0,8	0,1	0,1	0,1
Lønn	0,4	0,4	0,6	1,3	1,4	2,0	0,3	0,3	0,5
Budsjettbalanse (milliarder kr)	-13	-14	-14	-10	-11	-13	-14	-14	-15

Tabell 2. Finanspolitiske tiltak som gir økte utgifter initialt. Modellbestemt rente og valutakurs

	Varer til konsum			Sysselsetting			Investeringer		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
BNP Fastl.-Norge	0,7	0,6	0,5	0,8	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6
Ledighet (prosentpoeng)	-0,2	-0,2	-0,2	-1,0	-0,8	-0,8	-0,2	-0,2	-0,2
Sysselsatte	0,4	0,4	0,4	1,5	1,5	1,4	0,3	0,3	0,3
KPI-JAE	0,0	-0,0	-0,1	0,2	-0,2	-0,3	0,0	-0,0	-0,1
Lønn	0,2	0,2	0,2	1,4	0,9	0,9	0,2	0,2	0,3
Budsjettbalanse (milliarder kr)	-15	-17	-20	-18	-26	-31	-15	-17	-19
Rente (prosentpoeng)	0,2	0,2	0,3	0,8	0,6	0,9	0,1	0,1	0,2

Personeksattelettelser øker husholdningenes inntekter og etterspørsel. Etterspørselsøkningen er beskeden på kort sikt slik at effektene på realøkonomien kommer gradvis og er små første året, men tiltar gradvis (tabell 3). Selv etter fire år har spareraten i husholdningene økt med over et halvt prosentpoeng. Lavere skattesatser reduserer lønnsveksten og dermed prisene. Det motvirker effekten av økt etterspørsel på prisene. Ledigheten endres lite fordi lavere skatt øker arbeidstilbudet. Slik sett bidrar ikke skattelette så mye til redusert ledighet til tross for at sysselsettingen øker over tid. Budsjettsvekkelsen avtar over tid dels fordi lavere lønn reduserer offentlige utgifter til lønn og trygde og dels fordi økt aktivitet bidrar til økt skatteinngang. Effekten av skattelette når renten og valutakursen også justeres er ikke mye endret i forhold til beregningen med uendret rente og valutakurs, men BNP øker nå litt mer over tid (tabell 4). Det samme gjør sysselsettingen, mens ledigheten er omtrent den samme siden arbeidstilbudet nå øker litt til.

Lavere moms tilsvarende et initialt skift i skattenivået fra momssystemet på 19 mrd. kroner i 2009 innebærer en satsendring som gir en nedgang i konsumprisene på 1,1 prosent isolert sett. Lavere priser fører til lavere lønninger som så gir enda lavere konsumpriser også regnet eksklusive avgiftsendringen målt ved KPI-JAE. Denne nedgangen tenker vi oss påvirker rentesettingen (tabell 4), mens selve nedgangen i KPI som skyldes avgiftsnedgangen ikke påvirker rentesettingen i tråd med forskriften for pengepolitikken. Lavere priser gir økt realdisponibel inntekt. Igjen er det slik at en inntektsøkning for husholdningene i stor grad vil bli spart og først gradvis bli brukt til konsum og boliginvesteringer. Derfor er førsteårseffekten av en momsnedgang på BNP beskeden slik tilfellet også er med en nedgang i direkte skatter. Men effekten tiltar noe over tid. Høy kortsiktig sparetilbøyelighet hos konsumentene bidrar til svake sysselsettingseffekter. Selv etter tre år er spareraten i husholdningene noe høyere enn i referansebanen. Reallønna øker noe slik at virkningen

Tabell 3. Finanspolitiske tiltak som gir lavere skatter initialt. Uendret rente og valutakurs

	Personeksattelette			Moms			Arbeidsgiveravgift		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
BNP Fastl.-Norge	0,1	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Ledighet (prosentpoeng)	0,0	0,1	0,1	-0,0	-0,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Sysselsatte	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3
KPI-JAE	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,3	-0,5	-0,2	-0,4	-0,5
Lønn	-0,2	-0,3	-0,3	-0,5	-0,8	-0,8	0,0	0,1	0,2
Budsjettbalanse (milliarder kr)	-17	-16	-15	-15	-13	-13	-11	-11	-12

Tabell 4. Finanspolitiske tiltak som gir lavere skatter initialt. Modellbestemt rente og valutakurs

	Personeksattelette			Moms			Arbeidsgiveravgift		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
BNP Fastl.-Norge	0,1	0,3	0,4	0,0	0,2	0,3	0,0	0,1	0,2
Ledighet (prosentpoeng)	0,0	0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Sysselsatte	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3
KPI-JAE	-0,0	-0,0	-0,0	-0,2	-0,3	-0,5	-0,1	-0,3	-0,4
Lønn	-0,2	-0,2	-0,2	-0,6	-0,8	-0,7	0,1	0,1	0,3
Budsjettbalanse (milliarder kr)	-17	-15	-14	-15	-10	-10	-11	-9	-10
Rente (prosentpoeng)	-0,0	-0,1	-0,1	-0,2	-0,3	-0,4	-0,1	-0,2	-0,1

på ledigheten blir neglisjerbar ettersom arbeidstilbudet øker om lag i takt med sysselsettingen. I simuleringen med rente-effekter og valutakurseffekter vil lavere KPI-JAE føre til lavere renter som stimulerer aktiviteten, og særlig husholdningenes etterspørsel, mens krona er om lag uendret fordi prisnivået målt ved samlet KPI blir lavere når momsen synker selv om renta også blir lavere. Samlet import følger i hovedsak endringer i innenlandsk etterspørsel. Budsjettbalansen svekkes initialt omtrent som i de andre skiftene, men svekkelsen avtar over tid etter hvert som aktiviteten øker gjennom økt konsum som bidrar til økte skatteinntekter.

Til slutt vises virkninger av lavere arbeidsgiveravgift. Budsjettvirkningen blir noe lavere enn ved de andre skiftene fordi også offentlig sektor betaler arbeidsgiveravgift. Man kan derfor argumentere for at det var netto arbeidsgiveravgift betalt av privat sektor som skulle ha vært 19 mrd. kroner lavere initialt og ikke bruttotallet. I så fall kunne man skalere opp effektene i tabellen med en faktor på om lag 1,3. Effekten kommer nå i form av lavere lønnskostnad og lavere priser. Det øker reallønna på kort sikt og husholdningenes etterspørsel. Det gir også økt eksport og lavere importandeler. Over tid vil lønningene øke fordi økt lønnsomhet i bedriftene øker rommet for lønnsøkninger. På virkelig lang sikt vil det meste av lavere arbeidsgiveravgift komme lønnstakerne til gode i form av økt lønn. Når lønnskostnadene synker relativt til andre faktorpriser får vi på kort og mellomlang sikt en substitusjon over til mer bruk av arbeidskraft. Derfor øker sysselsettingen mer enn BNP. Effektene av tiltaket med rente- og valutakurseffekter er små, men bidrar til å forsterke de ekspansive effektene av tiltaket noe.

Modellsimuleringene viser at tiltak på utgiftssiden gjennomgående har større realøkonomiske virkninger enn tiltak på skattesiden. Reduserte skatter og avgifter gir imidlertid størst effekter på prisene og kan gi lavere renter.

Tabell 2.3. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2006- priser. Millioner kroner**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2006	2007	06.4	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	881 764	934 732	226 219	231 763	234 532	237 175	239 463	240 396	240 279	238 754
Konsum i husholdninger	846 775	898 292	217 456	222 782	225 405	228 006	230 272	231 134	230 852	229 372
Varekonsum	439 448	472 644	113 664	118 380	119 338	121 188	121 672	121 240	121 147	119 200
Tjenestekonsum	377 890	393 166	96 556	96 532	97 970	98 916	99 588	99 860	100 415	100 813
Husholdningenes kjøp i utlandet	53 642	57 847	13 586	14 097	14 339	14 259	15 523	16 392	15 658	15 405
Utlendingers kjøp i Norge	-24 205	-25 365	-6 351	-6 227	-6 242	-6 357	-6 511	-6 359	-6 368	-6 045
Konsum i ideelle organisasjoner	34 989	36 440	8 763	8 981	9 127	9 169	9 191	9 262	9 427	9 382
Konsum i offentlig forvaltning	412 957	427 109	104 264	104 855	106 160	107 753	108 306	109 160	110 121	110 953
Konsum i statsforvaltningen	216 550	220 794	54 514	54 713	54 993	55 440	55 640	56 234	56 787	56 739
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	187 753	190 923	47 219	47 284	47 554	47 967	48 115	49 018	49 590	49 598
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	28 797	29 870	7 295	7 430	7 439	7 474	7 525	7 216	7 197	7 141
Konsum i kommuneforvaltningen	196 407	206 316	49 750	50 142	51 167	52 312	52 666	52 926	53 333	54 214
Bruttoinvestering i fast realkapital	424 178	459 610	110 940	107 908	112 231	117 817	121 933	118 826	119 742	119 860
Utvinning og rørtransport	95 477	100 726	24 665	23 196	24 976	26 278	26 177	26 304	25 795	26 541
Tjenester tilknyttet utvinning	3 316	938	2 098	119	540	233	45	89	57	-53
Utenriks sjøfart	16 960	20 767	2 836	4 563	4 565	7 919	3 686	6 400	6 162	5 737
Fastlands-Norge	308 425	337 180	81 341	80 029	82 150	83 387	92 024	86 032	87 728	87 635
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	246 969	270 862	64 570	65 032	66 272	68 536	71 232	70 072	70 642	68 924
Næringer	156 565	175 663	41 209	40 989	42 237	44 506	47 843	47 390	48 539	47 578
Industri og bergverk	24 417	30 584	6 754	6 183	6 979	7 945	9 445	8 555	9 423	9 341
Annen vareproduksjon	26 468	29 198	6 511	6 666	7 522	7 877	7 090	8 055	8 427	8 157
Tjenester	105 680	115 881	27 943	28 139	27 736	28 685	31 308	30 779	30 689	30 079
Boliger (husholdninger)	90 404	95 199	23 361	24 043	24 035	24 029	23 389	22 682	22 103	21 346
Offentlig forvaltning	61 456	66 318	16 771	14 997	15 878	14 851	20 792	15 960	17 086	18 711
Lagerendring og statistiske avvik	50 975	36 585	10 839	3 896	9 061	5 278	9 885	11 349	10 259	14 415
Bruttoinvestering i alt	475 153	496 196	121 778	111 804	121 292	123 095	131 818	130 176	130 001	134 275
Innenlandsk sluttanvendelse	1 769 874	1 858 038	452 261	448 422	461 984	468 023	479 587	479 731	480 401	483 982
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	1 603 146	1 699 022	411 824	416 647	422 842	428 314	439 793	435 588	438 129	437 343
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	474 413	493 427	121 035	119 852	122 038	122 603	129 098	125 120	127 207	129 665
Eksport i alt	1 002 467	1 027 757	252 936	257 131	251 073	257 910	261 129	260 788	260 014	254 749
Tradisjonelle varer	271 479	295 052	69 155	71 973	71 812	74 092	76 820	77 842	78 043	78 313
Råolje og naturgass	498 355	485 321	122 204	125 514	117 820	122 621	119 501	121 152	118 937	114 071
Skip, plattformer og fly	12 669	11 920	4 050	2 460	3 801	3 286	2 372	1 862	2 876	3 273
Tjenester	219 964	235 465	57 527	57 183	57 640	57 911	62 436	59 932	60 157	59 092
Samlet sluttanvendelse	2 772 341	2 885 795	705 197	705 553	713 057	725 932	740 716	740 519	740 415	738 732
Import i alt	612 768	658 538	159 001	157 432	161 300	165 385	174 168	172 935	172 286	174 693
Tradisjonelle varer	407 294	434 511	107 229	106 665	107 360	108 454	111 968	113 764	112 374	113 867
Råolje og naturgass	2 200	5 397	1 032	882	2 123	743	1 645	539	711	599
Skip, plattformer og fly	14 764	19 847	1 983	2 826	3 308	5 974	7 739	6 589	6 697	6 918
Tjenester	188 510	198 784	48 756	47 059	48 509	50 213	52 815	52 043	52 505	53 308
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	2 159 573	2 227 256	546 197	548 121	551 757	560 548	566 548	567 584	568 128	564 039
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	1 580 665	1 676 943	404 405	408 972	416 457	423 907	427 457	426 837	429 091	430 114
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	578 908	550 313	141 791	139 148	135 300	136 641	139 091	140 747	139 038	133 925
Fastlands-Norge (basisverdi)	1 342 387	1 421 656	345 165	346 386	353 374	358 777	362 891	363 912	365 818	368 349
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 047 734	1 117 656	270 916	271 578	277 582	282 272	286 045	285 954	287 932	289 451
Industri og bergverk	195 733	206 270	50 672	51 108	50 840	51 830	52 512	52 308	54 040	53 838
Annen vareproduksjon	162 707	174 376	40 390	42 505	43 541	44 686	43 994	44 064	44 670	44 942
Tjenester inkl. boligtjenester	689 294	737 010	179 853	177 964	183 200	185 755	189 538	189 582	189 221	190 671
Offentlig forvaltning	294 653	304 000	74 249	74 808	75 792	76 506	76 846	77 959	77 885	78 898
Produktavgifter og -subsider	238 278	255 287	59 241	62 586	63 083	65 130	64 566	62 924	63 273	61 765

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.4. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2006-priser. Prosentvis endring fra foregående kvartal**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2006	2007	06.4	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	4,8	6,0	1,4	2,5	1,2	1,1	1,0	0,4	0,0	-0,6
Konsum i husholdninger	5,0	6,1	1,5	2,4	1,2	1,2	1,0	0,4	-0,1	-0,6
Varekonsum	5,0	7,6	0,9	4,1	0,8	1,6	0,4	-0,4	-0,1	-1,6
Tjenestekonsum	3,9	4,0	2,0	0,0	1,5	1,0	0,7	0,3	0,6	0,4
Husholdningenes kjøp i utlandet	12,5	7,8	4,1	3,8	1,7	-0,6	8,9	5,6	-4,5	-1,6
Utlendingers kjøp i Norge	4,5	4,8	3,7	-1,9	0,2	1,8	2,4	-2,3	0,2	-5,1
Konsum i ideelle organisasjoner	0,0	4,1	0,0	2,5	1,6	0,5	0,2	0,8	1,8	-0,5
Konsum i offentlig forvaltning	1,9	3,4	0,5	0,6	1,2	1,5	0,5	0,8	0,9	0,8
Konsum i statsforvaltningen	1,1	2,0	0,4	0,4	0,5	0,8	0,4	1,1	1,0	-0,1
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	2,0	1,7	0,3	0,1	0,6	0,9	0,3	1,9	1,2	0,0
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-4,2	3,7	1,2	1,8	0,1	0,5	0,7	-4,1	-0,3	-0,8
Konsum i kommuneforvaltningen	2,7	5,0	0,6	0,8	2,0	2,2	0,7	0,5	0,8	1,7
Bruttoinvestering i fast realkapital	11,7	8,4	4,6	-2,7	4,0	5,0	3,5	-2,5	0,8	0,1
Utvinning og rørtransport	4,3	5,5	1,0	-6,0	7,7	5,2	-0,4	0,5	-1,9	2,9
Tjenester tilknyttet utvinning	-418,3	-71,7	91,2	-94,3	353,0	-56,9	-80,5	96,6	-35,8	-193,0
Utenriks sjøfart	24,4	22,4	-40,8	60,9	0,0	73,5	-53,5	73,6	-3,7	-6,9
Fastlands-Norge	11,9	9,3	7,4	-1,6	2,7	1,5	10,4	-6,5	2,0	-0,1
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	12,0	9,7	3,8	0,7	1,9	3,4	3,9	-1,6	0,8	-2,4
Næringer	17,1	12,2	3,8	-0,5	3,0	5,4	7,5	-0,9	2,4	-2,0
Industri og bergverk	7,1	25,3	4,8	-8,5	12,9	13,8	18,9	-9,4	10,1	-0,9
Annen vareproduksjon	11,9	10,3	-5,5	2,4	12,8	4,7	-10,0	13,6	4,6	-3,2
Tjenester	21,0	9,7	6,0	0,7	-1,4	3,4	9,1	-1,7	-0,3	-2,0
Boliger (husholdninger)	4,1	5,3	3,7	2,9	0,0	0,0	-2,7	-3,0	-2,6	-3,4
Offentlig forvaltning	11,6	7,9	24,1	-10,6	5,9	-6,5	40,0	-23,2	7,1	9,5
Lagerendring og statistiske avik	2,1	-28,2	-21,9	-64,1	132,6	-41,8	87,3	14,8	-9,6	40,5
Bruttoinvestering i alt	10,6	4,4	1,6	-8,2	8,5	1,5	7,1	-1,2	-0,1	3,3
Innenlandsk sluttanvendelse	5,6	5,0	1,3	-0,8	3,0	1,3	2,5	0,0	0,1	0,7
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	5,3	6,0	2,3	1,2	1,5	1,3	2,7	-1,0	0,6	-0,2
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	3,0	4,0	3,2	-1,0	1,8	0,5	5,3	-3,1	1,7	1,9
Eksport i alt	0,0	2,5	0,9	1,7	-2,4	2,7	1,2	-0,1	-0,3	-2,0
Tradisjonelle varer	6,2	8,7	2,3	4,1	-0,2	3,2	3,7	1,3	0,3	0,3
Råolje og naturgass	-6,5	-2,6	-2,2	2,7	-6,1	4,1	-2,5	1,4	-1,8	-4,1
Skip, plattformer og fly	9,8	-5,9	16,4	-39,3	54,5	-13,6	-27,8	-21,5	54,5	13,8
Tjenester	6,4	7,0	5,2	-0,6	0,8	0,5	7,8	-4,0	0,4	-1,8
Samlet sluttanvendelse	3,6	4,1	1,1	0,1	1,1	1,8	2,0	0,0	0,0	-0,2
Import i alt	8,4	7,5	4,0	-1,0	2,5	2,5	5,3	-0,7	-0,4	1,4
Tradisjonelle varer	11,5	6,7	5,9	-0,5	0,7	1,0	3,2	1,6	-1,2	1,3
Råolje og naturgass	-51,0	145,3	292,8	-14,5	140,7	-65,0	121,3	-67,2	32,0	-15,8
Skip, plattformer og fly	17,0	34,4	-47,6	42,5	17,0	80,6	29,6	-14,9	1,6	3,3
Tjenester	3,2	5,4	2,2	-3,5	3,1	3,5	5,2	-1,5	0,9	1,5
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	2,3	3,1	0,3	0,4	0,7	1,6	1,1	0,2	0,1	-0,7
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	4,9	6,1	1,7	1,1	1,8	1,8	0,8	-0,1	0,5	0,2
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	-5,3	-4,9	-3,4	-1,9	-2,8	1,0	1,8	1,2	-1,2	-3,7
Fastlands-Norge (basisverdi)	4,3	5,9	2,8	0,4	2,0	1,5	1,1	0,3	0,5	0,7
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	5,3	6,7	3,4	0,2	2,2	1,7	1,3	0,0	0,7	0,5
Industri og bergverk	3,1	5,4	3,4	0,9	-0,5	1,9	1,3	-0,4	3,3	-0,4
Annen vareproduksjon	-2,1	7,2	1,3	5,2	2,4	2,6	-1,5	0,2	1,4	0,6
Tjenester inkl. boligjenester	7,5	6,9	3,9	-1,1	2,9	1,4	2,0	0,0	-0,2	0,8
Offentlig forvaltning	1,0	3,2	0,5	0,8	1,3	0,9	0,4	1,4	-0,1	1,3
Produktavgifter og -subsidier	8,1	7,1	-4,1	5,6	0,8	3,2	-0,9	-2,5	0,6	-2,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.5. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindekser. 2006=100**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2006	2007	06.4	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	100,0	100,7	100,2	99,2	99,4	99,6	101,2	102,2	102,8	104,5
Konsum i offentlig forvaltning	100,0	104,7	101,7	103,4	104,3	104,8	106,2	107,8	109,5	111,6
Bruttoinvestering i fast kapital	100,0	105,4	102,8	103,2	105,3	105,8	107,1	108,3	110,1	111,4
Fastlands-Norge	100,0	105,1	102,3	103,3	104,5	105,4	106,7	108,5	109,1	110,3
Innenlandsk sluttanvendelse	100,0	103,0	101,5	101,8	102,7	104,0	102,9	105,3	106,6	110,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	100,0	102,6	101,0	101,1	101,6	102,1	103,6	104,8	105,8	107,4
Eksport i alt	100,0	101,4	100,6	97,5	100,4	98,1	109,6	113,3	120,6	119,3
Tradisjonelle varer	100,0	102,5	100,6	102,7	104,6	100,9	101,8	100,0	103,2	110,6
Samlet sluttanvendelse	100,0	102,4	101,2	100,3	101,9	101,9	105,3	108,1	111,5	113,5
Import i alt	100,0	103,1	103,7	103,7	104,4	102,6	102,0	104,3	105,6	108,2
Tradisjonelle varer	100,0	103,7	104,3	104,3	105,3	103,1	102,3	104,9	106,7	108,9
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	100,0	102,2	100,4	99,3	101,2	101,7	106,3	109,3	113,4	115,1
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	100,0	102,8	101,3	101,9	102,5	102,4	104,0	105,1	105,7	107,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.6. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal**

	Ujustert		Sesongjustert							
	2006	2007	06.4	07.1	07.2	07.3	07.4	08.1	08.2	08.3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,9	0,7	0,6	-1,0	0,2	0,2	1,6	0,9	0,6	1,6
Konsum i offentlig forvaltning	4,7	4,7	1,2	1,7	0,9	0,5	1,3	1,5	1,6	1,9
Bruttoinvestering i fast kapital	3,9	5,4	2,5	0,4	2,0	0,5	1,2	1,2	1,6	1,2
Fastlands-Norge	3,9	5,1	2,3	0,9	1,2	0,9	1,2	1,7	0,6	1,1
Innenlandsk sluttanvendelse	3,1	3,0	0,2	0,4	0,9	1,2	-1,0	2,3	1,2	3,6
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	3,0	2,6	1,0	0,1	0,6	0,4	1,5	1,2	0,9	1,6
Eksport i alt	15,4	1,4	1,5	-3,1	2,9	-2,3	11,7	3,4	6,5	-1,1
Tradisjonelle varer	11,4	2,5	-4,1	2,2	1,8	-3,5	0,9	-1,8	3,2	7,2
Samlet sluttanvendelse	7,3	2,4	0,7	-0,9	1,6	0,0	3,3	2,7	3,2	1,7
Import i alt	3,1	3,1	3,1	0,1	0,6	-1,7	-0,6	2,3	1,2	2,5
Tradisjonelle varer	4,0	3,7	4,0	-0,1	1,0	-2,1	-0,7	2,5	1,7	2,1
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	8,5	2,2	0,0	-1,2	1,9	0,5	4,6	2,8	3,7	1,5
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	3,9	2,8	0,7	0,7	0,6	-0,2	1,6	1,0	0,6	2,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.14. Temabokser i Konjunkturtendensene. 2004-2008

ØA 4/2008

- Virkninger av økte investeringer i offentlig infrastruktur, 11

ØA 3/2008

- Virkninger av økte energipriser, 23

ØA 1/2008

- Hvilken rentebane vil gi 2,5 prosent inflasjon?, 14.
- Realøkonomiske effekter av et kraftig børsfall, 21.
- Kraftmarkedet framover, 24.
- Verdensmarkedspriser på matvarer og prisutviklingen for matvarer i Norge, 25.
- Direkte og indirekte importandeler, 31.

ØA 6/2007

- Virkninger på norsk økonomi av et kraftigere internasjonalt tilbakeslag, 22-23.

ØA 4/2007

- Uro i internasjonale finansmarkeder, 9.
- Betydningen av renta i boligmarkedet, 15.

ØA 3/2007

- Virkninger av å "følge" handlingsregelen, 11.
- Virkninger av økt arbeidsinnvandring, 20-21.

ØA 1/2007

- Betydningen av internasjonale priser for norsk økonomi, 21.
- Kraftmarkedet framover, 22.
- Direkte og indirekte importandeler, 29.

ØA 6/2006

- Valutakursen med Norges Banks rentebane og SSBs modeller, 11.
- Betydningen av nedgangen i ledighet for lønnsvekst og inflasjon, 19.

ØA 1/2006

- Alternativ lønnsvekstberegning, 20.
- Utsiktene i kraftmarkedet framover, 22.
- Konjunkturtrekk i norsk økonomi i de siste 25 årene, 28-29.
- Direkte og indirekte importandeler, 30.

ØA 6/2005

- Virkninger av høyere rente, 11.
- Sykefravær og lønnsinntekter, 19.
- Lønnsvekst i lys av industribedriftenes lønnsomhet, 20.

ØA 4/2005

- Hva skjer dersom handlingsregelen ikke følges?, 11.
- Forklaringsfaktorene bak valutakursutviklingen de senere år, 13.

ØA 3/2005

- Virkningen av en sterkere krone, 14.

ØA 1/2005

- Utsiktene i kraftmarkedet framover, 21.
- Noen viktige drivkrefter bak konjunkturutviklingen 2000-2008, 22-23.

ØA 6/2004

- Virkningen av økte oljeinvesteringer i 2005-2007, 13.
- Husholdningenes formuesplassering, 14.
- Nye EU-land: Statistikk om arbeidsinnvandring, 18.
- Redusert sykefravær, 20.
- Fortsatt internasjonal oppgang – en alternativ prognosebane, 22-23.

ØA 4/2004

- Norges Banks utfordring, 13.
- Virkninger av en "normalisering" av pengemarkedsrentene, 23.
- På vei mot inflasjonsmålet – også i modellarbeidet, 24-25

ØA 3/2004

- En oljesmurt alternativbane, 22-24.

ØA 1/2004

- Kraftmarkedet i 2003 og utsiktene framover, 24.